

॥ यजुर्वेदि र्वयोऽसर्गः ॥

कुशोपरि स्थापयेत् । ततः उपगुललूनवर्हिभिराग्नेयादीशान्तुं त्राक्कणो हग्निपर्यान्तुं नैर्धताद्वारव्यान्तुं अग्नेः
प्रणीतान्तुं यावत् परिस्तुरेत् । ततः उत्तरान्यां स्वमीपादारभ्य प्राक् प्राक् उत्तराग्राणि द्रव्याण्यर्थवदानादयेत् । तद्यथा पवि-
त्रच्छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रार्थं साग्रं गर्भशून्यां कुशपत्रद्वयं प्रोक्त्वा पात्रं आज्यस्थाली चरुस्थाली द्वयं उदुखलघृबले दृशद्रूपले
शूर्पाः मेक्कणं त्रीह्रियवो अभावे शालरुः तदभावे तण्डुलाः । यवतण्डुलचूर्णानि च क्षीरं सम्यार्जनकुशाः यष्ट उपयमनकुशाः सप्त
सन्निधिसिद्धिः सुवः श्रेक् आज्यं स्वस्वार्थं दण्डोत्पलदण्डः अरुणगन्ध कुक्कुमरूपः अलाभे हरिद्राचूर्णं स्वस्वार्थम् । मुरा-
यांसवीचकुष्ठं नैलेयं रजनौ द्वयम् । शष्ठीचम्पकमुस्तकं सर्कोषधिगणः स्वतः इत्युक्त मिलितद्रव्याणि स्नानार्थं कलसद्वयं माल्यादि
पुष्पाणि स्वस्य काकनशृङ्गे २ काकनवीरपट्टे १ रज्जतसुराः ४ दर्पणं १ चामरं १ लोहघण्टा १ ताम्रपृष्ठं १ कांस्यकरोडं १
लोहनुपुर चतुष्टयं ४ आच्छादनार्थं वस्त्रयुगं २ वस्त्रार्थं वस्त्रमेकं वत्सतरीवस्त्रार्थं वस्त्रचतुष्टयं ४ तदलङ्काराणि । अशक्तौ
कांस्यकरोडचतुष्टयं ४ लोहविदाहः दधितिलाः गन्धपुष्पतामूलानि गोपालकवस्त्रं विल्वरुक्कयूपः उपयूपकाष्ठं चतुष्टयं त्रैलोक्यिणा
पूर्णपात्रं ह्योतृदक्षिणा काकनवस्त्र युगकांस्यानि स्वोत्सर्गदक्षिणा स्वतुल्यवरस्को स्वः अभावे तन्मूलां वा । स्वः वत्सतरी चतु-
ष्टयं एतान्यामाद्य मोनी कुशपत्रद्वयं प्रादेशमात्रं ॐ पवित्रे ह्यो वैज्जव्यो । इति मन्त्रेण छेदनकुशैश्छिन्ना ॐ विषोर्ध-
नसा पूते ह्य इति प्रोक्त्वा पात्रे निधाय तत्र प्रणीतोदकं संस्थाप्य वामहस्तानामिकाङ्गुष्ठाभ्यां पवित्राग्रं दक्षिणहस्ता-
नामिकाङ्गुष्ठाभ्यां तन्मूलं धत्वा प्रक्षीकृत्य पवित्रमध्येन ततः किङ्किज्जलं गृहीत्वा वारत्रयं भूमौ क्षिपेत् । ततो वामहस्त-

तले प्रोक्तापात्रं कृत्वा सपवित्र दक्षिणहस्तेन प्रोक्ताजलात् कियञ्जलं वारत्रयमुत्तोल्य पुनस्तथैव प्रक्षिप्य तद्दकेनासा-
दित द्रव्याणि सकृत् प्रोक्षयेत् । ततः प्रणीतादक्षिणे प्रोक्तापात्रं स्थापयेत् । ततः आज्यस्थानीं वामे श्वतार्थं तस्यामाज्यं
निक्षिप्य शूर्पं पुरतो दक्षिणभागे संस्थाप्य तत्रोदुखलं नाम्य त्रीहीन् तदभावे शालीन् तण्डुलान् वा आनीय ओं अग्नये त्वा
जुष्टं गुह्यामीत्यानेन मुक्तिमेकां गृहीत्वा ओं अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामीति चरुस्थाल्यां उदुखले निरुप्य ओं अग्नये त्वा जुष्टं
प्रोक्षामीति प्रोक्ताजलेन प्रोक्षयेत् । एवं रुद्राय त्वा ओं सर्कार त्वा ओं पशुपतये त्वा ओं उग्राय त्वा ओं अशनये त्वा ओं भवार
त्वा ओं इणाय त्वा ओं अग्नये शिक्तिरुते त्वा इत्यादि ग्रहणामादनप्रोक्षणानि कृत्वा विस्तृतीं कुर्यात् । ततो दक्षिणहस्तोपरि
भावेन मूषलेनावहत्य शूर्पेण प्रस्फोट्य तण्डुलान् कुर्यात् । एवं श्वान् । अभावे त्रीहीन् तदभावे शालीन् तदभावे तण्डु-
लान् पिष्टुचूर्णानि वा आनीय ओं पुंसो त्वा इत्येकमुक्तिग्रहणामादानप्रोक्षणानि कृत्वा एवं अग्नये शिक्तिरुते त्वा इत्यानेन तथैव
कृत्वा तण्डुलान् पृथग्भरमपि प्रणीतोदकेन त्रिः प्रक्षाल्य श्वतण्डुलान् दृग्दुपलाभ्यां पिष्ट्वा चरुस्थालीद्वये तद्भयं निधाय
एकत्र क्षीरं पिष्टरूपं पौषं चरो तत्कौमलार्थं स्रुतं दुग्धं प्रणीतोदकं पाकोचितकं दत्त्वा अग्नेरुत्तरतो श्कारान् कृत्वा तत्र
स्रुतमधिष्ठित्य अग्निमध्ये चरुं तद्भूते पौषं चरुं चाधिष्ठित्य यथाविधि अर्पयेत् । पक्वं ज्ञात्वा जलदग्निं गृहीत्वा आज्योपरि
चरुद्वयोपरि च दक्षिणवर्तेन भ्रमणरूपं पर्याग्निं कृत्वा तमग्निं तत्रैवाग्नौ प्रक्षिपेत् । ततो दक्षिणहस्तेन श्रवणमादार प्रागग्र-
मधोमुखमग्नौ तापरित्वा सव्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणहस्तेन सम्राज्जनकुशत्रयेण मूलादग्रपर्यान्तं संशोध्य प्रणीतोदकेन सुवमभ्युक्त्य

(५) = = = यजुर्केदि ह्योऽसर्गः = = =

पुनस्तथैव प्रतप्य उन्नतः सुरगोपरि निदध्यात् । एवं शुकमेकसंस्कारोऽपि । ततः सिद्धं चरुं ज्ञात्वा आज्यस्थाली मातृ-
सन्मुखमवतार्य ऽ सवितुस्तु प्रसव उ॒त्पुना॒म्याच्छि॒द्रेण॑ पवित्रेण सूर्यास्य रश्मिभिः । इति पवित्रेणाज्यमुत्तोल्य ऽ सवितुस्तु
प्रसव उ॒त्पुना॒म्याच्छि॒द्रेण॑ पवित्रेण सूर्यास्य रश्मिभिः । ऽ सवितुर्वरः प्रसव उ॒त्पुना॒म्याच्छि॒द्रेण॑ पवित्रेण वसोः सूर्यास्य रश्मिभिः ।
इति मन्त्राभ्यां तदेवावेक्यं ऽ सवितुर्वरः प्रसव उ॒त्पुना॒म्याच्छि॒द्रेण॑ पवित्रेण सूर्यास्य रश्मिभिरिति मन्त्रेण प्रोक्त्वा
शोभोऽन्त्य संस्थाप्य चरो यतश्चन्दत्वा आज्यस्योत्तरे चरुमवतार्य तदुत्तरे तथैवाभिधारितं पौंशं चरुमवतारयेत् ।
होमसमाप्तिं यावत् उपमनकुशान् वामहस्तेन गृहीत्वा ऽ पिङ्गद्रुग्मशुकेशाङ्कः पीनाङ्गज्जठरोऽरुणः । छागश्चः साक्षसूत्रोऽग्निः
सप्तार्चिः शक्तिधारकः । इत्यादित्यपुराणीयं ध्यात्वा यथोऽसर्गं होम कर्मणि अग्ने त्वं साहस नामासीति नाम कृत्वा ऽ भुभुवः
स्यः साहस नामग्ने ईहागच्छ आवाह संपूज्य प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा प्रागग्रं समिन्नयं यतान्तमुत्तिष्ठन्नग्नौ क्षिपेत् । तत उपविश्य
प्रोक्त्वादेकेनावच्छिन्नधारया प्रदक्षिणमग्निं पर्याङ्क्य पवित्रं प्रगीतापात्रे निधाय प्रोक्त्वापात्रं तंस्थाने स्थापयेत् । ततो
दक्षिणं जानु भूमौ पातरित्वा व्राह्मणे २यारभ्यपूर्वकं शुकवेणाधाराज्यभागो जुह्यात् । प्रजापतिं ध्यायन् । ऽ प्रजापतये
स्वाहा इत्यनेन मनसा वायुकोणादारभ्य अग्निकोणपर्यन्तं अग्नौ यतधारां दद्यात् । इदं प्रजापतये । इति देवतोद्देशः
पश्चात् कुर्यात् । एवं सर्वत्र । ऽ इन्द्राय स्वाहा इत्यनेन नैर्ऋत कोणादारभ्य ईशानकोणपर्यन्तं यतधारां दद्यात् । इद-
मिन्द्राय । एवं पश्चाद्देवतोद्देशः । ऽ अग्नये स्वाहा । अनेनाग्नेर्मध्यदेशात् उन्नतः पश्चिमादिप्राच्यन्तां यतधारां दत्त्वा

इदमग्नये । ॐ सोमाय स्वाहा । अनेनाग्नेर्मध्यादेशात् दक्षिणतः पश्चिमादिप्राच्यन्तां स्वतधारां हत्वा इदं सोमाय । ततः
 संश्रवान् प्रोक्त्वा पात्रे क्षिपेत् । ततो ह्यारम्भत्यागः । ततो वाचस्पतिमिश्रोक्तं ऋष्यादिवोधाः । यथा इह रत्यादीनां
 चतुर्णां देवा ऋषयः । अग्निर्देवता यजुंसि छन्दांसि सत्रोत्थाने विनियोगः । ॐ इह रति स्वाहा । इदमग्नये । इति
 स्वतेन जुह्यात् । ॐ इह रमध्वं स्वाहा इदमग्नये । ॐ इह धृतिः स्वाहा इदमग्नये । ॐ इह स्वधृतिः स्वाहा इदमग्नये । ॐ
 उपसृजन्करुणमित्यादि द्वयोर्देवाः ऋषयोऽग्निर्देवता सत्रोत्थाने विनियोगः । ॐ उपसृजन्करुणं मात्रे धरुणं मातरन्करुणं
 स्वाहा । इदमग्नये । रायस्पोषमन्मासु दीधरं स्वाहा । इदमग्नये । पूर्ववत् संश्रवत्यागः । ततः पायसेनावदानधर्मेण होमः ।
 यथा जुह्वां स्वतश्श्रवन्दत्वा चरो चापरं स्वतश्श्रवं दत्वा चरोः पूर्वार्द्धात् मेक्केनेनावदाय चरुं गृहीत्वा जुह्वां स्वतश्श्रवन्दत्वा
 चरुष्ठापरेण स्वतश्श्रवणेणाभिघार्य ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये । इति समिद्धे ह्यग्नौ जुह्यात् । एवमेव ॐ रुद्राय स्वाहा इदं
 रुद्राय । ॐ सर्काय स्वाहा इदं सर्काय । ॐ पशुपतये स्वाहा इदं पशुपतये । ॐ उग्राय स्वाहा इदमुग्राय । ॐ अशनये स्वाहा
 इदमशनये । ॐ भवार्य स्वाहा इदं भवार्य । ॐ महादेवाय स्वाहा इदं महादेवाय । ॐ ईशानाय स्वाहा इदमीशानाय । तथैव
 मेक्केनेन पौष्कचरुमवदाय । पूर्वार्द्धात् अवदानभूतेन पिष्टकेन जुह्यात् । ॐ पूषा गा इति गोतम ऋषिर्गायत्रीच्छन्दः
 पूषा देवता पौष्कचरु होमे विनियोगः । ॐ पूषा गा अग्ने तु नः पूषा रक्तवर्षतः पूषा राजतु नः स्वाहा इदं
 पूषे । ततो ब्रह्मणो ह्यारम्भं हत्वा जुह्वां स्वतश्श्रवन्दत्वा चरुद्वयेन स्वतश्श्रवद्वयं दत्वा उभयोरेव पश्चार्द्धात् भूयिष्ठं अवदा-

॥ यजुर्केदि ह्योऽसर्गः ॥

नद्वयं मेकगेन जुहां निधाय तत्र सुतश्चन्द्रयं दत्त्वा ॐ अग्ने शिक्तिरुते स्वाहा । इदमग्ने शिक्तिरुते । इत्यनेन जुह-
यात् । ततो ह्यग्नेर्मध्यभागे आज्येन । प्रजापतिर्षाविर्गारत्रीच्छन्दो ह्यग्निर्देवता महाव्याहृति होमे विनियोगः । ॐ भूः स्वाहा
इदमग्ने । प्रजापतिर्षाविरुक्च्छन्दो वायुर्देवता महाव्याहृति होमे विनियोगः । ॐ भूवः स्वाहा । इदं वारवे । प्रजा-
पतिर्षाविरनुष्टुप्छन्दः सविता देवता महाव्याहृति होमे विनियोगः । ॐ स्वः स्वाहा । इदं सूर्यार । प्रजापतिर्षाविर हती-
च्छन्दः प्रजापतिर्देवता व्यासु समस्त महाव्याहृति होमे विनियोगः । ॐ भूभुवः स्वः स्वाहा इदमग्निवायुसूर्येभ्यः । ततो नवग्रहहोमः ।
ततः सर्वप्रारश्चित्त होमः । ततः ॐ अद्येत्यादि अग्निं यथाऽसर्गाङ्ग होमकर्त्तुनि यद्वैशुण्यं जातं तद्दोषप्रशमनाय सर्व-
प्रारश्चित्तहोममहं करिष्यामीति सकल्प्य प्रारश्चित्तहोमे ॐ अग्ने त्वं विधुनामासीति नाम कृत्वावाह पूजयित्वा ॐ
त्वन्नो ह्यग्नेरित्यस्य वामदेव्याष्विष्टुष्टुप्छन्दोऽग्नीवरुणो देवते प्रारश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ त्वन्नो ह्यग्ने वरुणस्य विद्वान् देवन्य
हेलो अवयामि दीर्घाः यजिष्ठो वरुणितमः शोशुचानो विश्वान् देवाहंसि प्रमुक्त्याम् स्वाहा । इदमग्नीवरुणाभ्याम् । ॐ स त्वन्नो-
ह्यग्ने इति वामदेव्याष्विष्टुष्टुप्छन्दो अग्नीवरुणो देवते प्रारश्चित्त होमे विनियोगः । ॐ स त्वन्नोह्यग्ने वमो भवो तौने
दिष्टो अस्य उषसो व्यष्टौ । अवयम्नाणो वरुणं रराणो त्रौहि सुलीकं सुहवो न एधि स्वाहा । इदमग्नीवरुणाभ्याम् ।
ॐ अयश्चाग्ने इति प्रजापतिर्षाविः पञ्क्तिच्छन्दो ह्यग्निर्देवता आज्यहोमे विनियोगः । ॐ अयश्चाग्ने ह्यनतिशक्तिपाश्च सत्य-
मित्यमरा असि । क्वरा नो यज्जं बहास्यरा नो धेहि भेषजं स्वाहा । इदमग्ने । ॐ ये ते शतमिति शुनः शेषाष्विष्टुष्टुप्-

छन्दो वरुणादयो देवताः प्रारश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ ये ते शतं वरुणं ये महश्चं यजियाः पाशा वितता महान्तः ।
 तेभिर्नोद्य सवितोत विष्णुर्विश्वे मुक्षन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा । इदं वरुणाय सवित्रे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः ।
 ॐ उदन्तमिति शुनः शेषश्विभृषुप्छन्दो वरुणादयो देवता आज्यहोमे विनियोगः । ॐ उदुत्तमं वरुणपाशममदबाधमं
 विमध्यमं श्रथाय । अथावरमादित्यब्रते वरुणं तवानागसोऽदितरे स्यामः स्वाहा । इदं वरुणाय । ततः ॐ प्रजापतये स्वाहा
 इदं प्रजापतये इति मनसा । ततश्च पूर्णाहत्या ॐ अग्ने त्वं मृडनामासीति नाम कृत्वा आवाहात्पुष्प फलपुष्पाश्रितं
 तामूलं मृतेन उन्निष्ठन् ॐ मूर्धानं दिवो हरतिं पृथिव्या वैश्वानरं मृडं आज्ञातमग्निं कविं सत्राजमतिथिं जानानामा-
 मन्नाः पात्रं जनयन्तु देवाः स्वाहा इदमग्रे । इति यजमानसहितः पूर्णाहतिं दद्यात् । ततस्तुरणक्रमेण बहिर्रुथाप्य आज्येना-
 भियार्य ॐ देवा गातु विदो गातु मित्वा गातु मितः । वनस्पते इमं देवयज्जुं स्वाहा वा तेधा । इति बहिर्होमं कुर्यात् ।
 ततः संश्रवं प्रशाश्वार वाचम्य । ॐ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु इति मन्त्रेण पवित्राभ्यां शिरःप्रभृति मर्ज्जनम् ।
 ॐ दुर्मित्रियास्तुमै सन्तु वो इमान् द्यौश्चि यक्ष वरुणं दिशुः । इत्यनेन प्रणीतोदकमैशान्यां पात्रं न्युञ्जं कृत्वा निनयेत् ।
 ततो यजमानः कुशतिलजलान्यादार ॐ अद्येत्यादि कर्तव्यं वृषोऽसर्गाङ्गभूत होमकर्मणि कृतैतत्तत्रैककर्मप्रतिष्ठार्थं इदं पूर्णपात्रं
 प्रजापतिर्देवतं अमुक गोत्रायामुक देवशर्मणे ब्राह्मणाय ब्रह्मणे तुभ्यमहं संप्रददानि स्वार्थके संप्रददे इत्यनेन दद्यात् ।
 इत्युक्त्वा प्रतिगृह्य स्वस्तीति क्रयात् । ततो ब्रह्मपरितोषकान्यां किञ्चिदन्वा वसुधुगकांसाहिरण्याग्न्यापानीय कुशतिलजला-

॥ यजुर्वेदि प्रबोधसर्गः ॥

न्यानाय ॐ अद्येत्यादि कर्तव्या रघोऽसर्गाद्भूत कृतैतत्तद्वामकर्ष प्रतिष्ठार्थमेतानि वसुधुगकांश्चहिरण्यानि ब्रह्मपतिचन्द्रमावह्नैदैव-
तानि विबुदेवतानि वा अनुक गोत्रारामुक देवशर्मणे होत्रे त्रुभ्यमहं सम्प्रददानि सार्थकैन्ददे इति होमदक्षिणां दद्यात् ।
होता च ॐ कारेण प्रतिगृह्य स्वस्तीति ज्ञयात् । ततो यजमानस्तुप्रतिनिधिभूतो होत्रादिर्वा रघसा दक्षिणकर्णे समस्तं रुद्रा-
ध्यायं जपेत् । यथा रुद्राध्यायस्य परमेष्ठी ऋषिरनुष्टुप्छन्दो नमस्तु इति गायत्रीछन्दो या ते यामिषुं शिवेन वचना ।
इति तिसृगां अनुष्टुप्छन्दो अध्यावोच असौ बोधसौ य इति तिसृगां पञ्क्तिछन्दो नमोऽश्वित्यादि नमो नमस्तु
इत्यन्तु सप्तानां अनुष्टुप्छन्दो मान इति द्वितीयस्य कोऽसंख्यिर्जगतीछन्द एकरुद्रो देवता नमो हिरण्यावाहवे
इत्यादीनि यजुंषि बहुरुद्रदैवतानि द्रापेक्षस इत्यपरिष्ठादहतीछन्दोऽङ्गसम्पतिर्देवता इमा रुद्रायेति कोऽसंख्यि-
र्जगतीछन्दो या ते रुद्र इति अनुष्टुप्छन्दः परिणो मीढूक्तम इति त्रुष्टुप्छन्दो विकिरिद्रविलोहितस्य सहस्राणि सहस्र इत्यनु-
ष्टुप्छन्दो असंख्याता इत्यादि दशानामनुष्टुप्छन्दो बहुरुद्रो देवता नमोऽश्विति ज्ञीणि यजुंषि बहुरुद्रदैवतानि जपे विनिरोगः । ॐ
नमस्तु रुद्र मन्यव उतोत ईववे नमः । बाह्यभ्यामुत ते नमः ॥ १ ॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोरा पापकानिनी ।
तरा नस्तथा मनु मया गिरिशशन्ताभिचाकनीहि ॥ २ ॥ यामिषु गिरिशन्तु हस्ते विभ्र्यास्तवे । शिवां गिरि एतां कुरु माहि-
ष्ठुमीः पुरुषं जगत् ॥ ३ ॥ शिवेन वचना त्वा गिरिशाच्छावदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगद्यक्त्वं सुमना असत् ॥ ४ ॥
अध्यावोचदधिवक्त्रा प्रथमो दैव्यो भिषक । अहीष्ठुं सर्वाम्पुंस्तुर्यन् सर्वान्श्च वातुधान्यो धराटीः परामुवः ॥ ५ ॥ असौ

यस्तान्त्रोत्तरुण उत वक्रः सुमङ्गलः । ये चैनं रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशो वैषाणु हेल ईमहे ॥ ७ ॥ असौ
 षोडशसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । ईतैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नदुर्हार्थ्याः सदृशो वृद्धयाति नः ॥ ९ ॥ नमोऽस्तु नील-
 ग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढूषे । अथ मे अस्मि सत्त्वानोऽहं तेभ्योऽहंकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुक्तं धनुःसुमुत्तरोरात्र्योद्याम् । याश्च
 ते हस्त ईश्वरं पराता भगवो वप ॥ २ ॥ विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो वानवां उत । अनेशनस्य या ईश्वर आभुरस्य
 निषङ्गधिः ॥ १० ॥ परितो धनुः हेतिरन्मान्गन्तु विश्वतः । अथो य ईशुधिसुत्तवारेऽस्मिन्निधेहि तम् ॥ ११ ॥ या ते
 हेतिर्मातृकुम्ब हस्तो वतुव ते धनुः तयाम्मान् विश्वतस्त्वमयम्कारा परिभुजः ॥ १२ ॥ अबतता धनुःसुत्तं सहस्राक्ष शतेयुधे ।
 निशीर्य शाल्यानां मुखा शिरो नः सुमना भव ॥ १३ ॥ नमस्तु आयुधानाततार ध्वजवे । उतातामुत ते नमो वाह्युत्तं
 तव धनुने ॥ १४ ॥ मानो महान्तुमुत मानो अर्भकं मान उक्त्तुमुत मान उक्त्तितम् मानोऽवधीः पितरं मोत मातरं
 मानः प्रियास्तनो रुद्र रीरिषः ॥ १५ ॥ मानस्तोके तनये मानः आयुंषि मानो गोषु मानो अश्वेषु रीरिषः । मानो
 वीरान् रुद्र भागिनोऽवधीर्बिम्बन्तुः सदसि त्वा इवामहे ॥ १६ ॥ नमो हिरण्यवाहवे सेनान्ये दिशाङ्क पतये नमः
 नमो रुक्मेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमः । नमः शष्पिण्णुरार द्विषीमते पथीनां पतये नमः । नमो हरिकेशा-
 रोपवीतिने पुष्कानां पतये नमः ॥ १७ ॥ नमो वक्रशायि व्याधिनेऽन्नानां पतये नमः । नमो भवस्य हेतौ जगतां
 पतये नमः । नमो रुद्रायततारिने क्केद्राणां पतये नमः । नमः सुतार्यो हस्त्ये वनानां पतये नमः ॥ १८ ॥ नमो रो-

। * ॥ यजुर्केदि यथोसर्ग ॥ * ॥

विद्यया स्वपतये स्वकर्तारं पतये नमः । नमो यज्ञे स्वविनयतये यज्ञीनारं पतये नमः ।
कर्मणो पतये नमः । नमः ऊर्ध्वेधोषय कर्मणो पतये नमः ॥ १८ ॥ नमः कृष्णायतय एवते सव्यारं
पतये नमः । नमः सव्यनारय निर्व्याधिने अय्यधिनीनारं पतये नमः । नमः कर्तुव्य निर्व्याधिने स्वनारं पतये नमः ।
नमो निवेधेव पशिवयनारं पतये नमः ॥ २० ॥ नमो वक्ते पशिवक्ते स्वयंनारं पतये नमः । नमो निर्व्याधिने
कृष्णायते तस्वर्णो पतये नमः । नमः शुकविभो जिषाङ्गे गेदि यज्ञे यज्ञे पतये नमः । नमो निवेधेव स्विसायेदि नज्ज-
यदि विवृणारं पतये नमः ॥ २१ ॥ नमो विवृणारं पतये नमः । नमो कृष्णायतये नमः । नमो विव्यादि नारं
वो नमः । नमो अतयनेदतयः अतिदयनतयः वो नमः । नमो अय्यनारं पतये नमः । नमो अय्यनारं पतये नमः ॥ २२ ॥
नमः । नमः स्वपतये अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २३ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २४ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २५ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २६ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २७ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २८ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ २९ ॥
नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः । नमो अतये नमः ॥ ३० ॥

३०७

बो नमः ॥ २१ ॥ नमः श्वभ्याः श्वपतिभ्यश्च बो नमः । नमो भवाय च रुद्राय च नमः । मर्कटाय च पशुपतये च नमो नमो
 नीलग्रीवाय च शितिकर्णाय च ॥ २८ ॥ नमः कपर्दिने च व्याघ्रकेशाय च नमः । सहस्राक्षाय च शतधनुने च । नमो
 गिरिणाय च शिपिविक्ताय च नमो मीढूक्तमार चेबुधिमते च ॥ २९ ॥ नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे
 च । नमो वृद्धाय च सरथे च नमो हथ्याय च प्रथमाय च ॥ ३० ॥ नम आशवे चाजिराय च नमः शीत्राय च क्षीत्राय च । नम
 उर्वाय चावशून्याय च नमो नादेर्याय च द्वीप्याय च ॥ ३१ ॥ नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च ।
 नमो मध्यमाय चापगल्भ्याय च नमो जघन्याय बुध्याय च ॥ ३२ ॥ नमः शोभ्याय च प्रतिमर्ष्याय च नमो धाम्याय च
 केम्याय च । नमः शोक्याय चावसन्याय च नम उर्ध्व्याय च खल्याय च ॥ ३३ ॥ नमो वन्याय च कर्कर
 च नमः श्रवाय प्रतिश्रवाय च । नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः । शूराय चावभेदिने च ॥ ३४ ॥ नमो बलिने च
 करचिने च नमो रश्मिणे च वरुधिने च । नमः श्रेतार्य च श्रेतसेनाय च नमो दुन्दुभ्याय चाहन्याय च ॥ ३५ ॥ नमो
 ध्रुववे च प्रद्युम्नाय च नमो निषङ्गिणे चेबुधिमते च । नमस्तुक्लेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधनुने च ॥ ३६ ॥ नमः
 श्रेतार्य च पथ्याय च नमः कर्त्याय च नीप्याय च । नमः कुल्याय च सरम्याय च नमो नादेर्याय च वैशम्पाय च ॥ ३७ ॥
 नमः कुप्याय चावट्याय च नमो ईध्याय चापत्याय च । नमो मेध्याय च विद्युत्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च ॥ ३८ ॥
 नमो वात्याय च रेण्व्याय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च । नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्तुत्राय चारुणाय च ॥ ३९ ॥

॥ * ॥ मर्कसंगं कर्मपद्धतिः ॥ * ॥

आचर पिनाकं विभ्रदागहि ॥ ५१ ॥ विकिरद्रविलोहित नमस्तु अस्तु भगवः । यास्तु सहस्रं हेतयोन्यामग्निर्वि पास्तु
ताः ॥ ५२ ॥ सहस्रानि सहस्रशो बाह्वोस्तुव हेतयः । तामागीशानो भगवः पराचीना मुखीकृधि ॥ ५३ ॥ असंख्याता सह-
स्रानि ये रुद्रा अधिभूम्याम् । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ५४ ॥ अग्निमहत्यास्तुवे अत्रुरिक्के भवा अधि ।
तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ५५ ॥ नीलग्रीवाः शितिकर्था दिवः रुद्रा उपश्रिताः । तेषां सहस्रयो जनेव
धनानि तन्मसि ॥ ५६ ॥ नीलग्रीवाः शितिकर्थाः सर्वा अधकमाचराः । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ५७ ॥ ये
रुक्मेषु शष्पिष्णुरा नीलग्रीवा विलोहिताः । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ५८ ॥ ये भूतानामधिपतयो विशि-
खासः कपर्दिनः । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ५९ ॥ ये पथां पथिरक्किणः एलरुदा आयुष्मधः । तेषां
सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ६० ॥ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सूका हस्ता निवक्किणः । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि
तन्मसि ॥ ६१ ॥ येहरेषु विविध्यान्ति पात्रेषु पिबतो जनान् । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ६२ ॥ य एता-
वस्तुश्च भूयांश्च दिशो रुद्रा वितस्त्रिरे । तेषां सहस्रयो जनेव धनानि तन्मसि ॥ ६३ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये
दिवि येषां वर्षमिषव तेभ्यो दश प्राचीर्दशदक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्क्षाः । तेभ्यो नमोऽस्तु ते नो यद्वयस्तु ते
नो वस्तु तेयं द्वियो षष्ठ नो द्वेष्टि तमेवां जम्बे दधुः ॥ ६४ ॥ येहन्तुरीक्के येषां वात ईषवः तेभ्यो दश प्राची-
र्दशप्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्क्षाः । तेभ्यो नमोऽस्तु ते यद्वयस्तु ते नोऽवस्तु तेयम् । द्वियो षष्ठ नो द्वेष्टि

তমেবাং জস্তে দধাঃ ॥ ৬৫ ॥ নমোহস্ত রুদ্রেভ্যো। যে পৃথিব্যাং যেষামন্নমিববঃ তেভ্যো দশ প্রাচীর্দশ দক্ষিণা দশ প্রতীচী-
 দর্শোদীচীর্দর্শোর্দ্ধাঃ। তেভ্যো নমোহস্ত তে নো য়ড়য়ন্ত তে নো বস্ত তেয়ং দ্বিয়ো যশ্চ নো দ্বেষি তমেবাং জস্তে দধাঃ ॥ ৬৬ ॥
 ততোহরুণগন্ধেন কুঙ্কুমরূপেণ হরিদ্রাচূর্ণেন বা দণ্ডোৎপলদণ্ডেন য্বষস্য প্রাঙ্খুস্থান্নিসমীপস্থস্য দক্ষিণক্ষিচি ত্রিশূলং লিখেৎ।
 তন্ন মন্ত্রঃ। ওঁ মানস্তোকে তনয়ে মান আয়ুষি মানোগোষু মনোহস্থেশু রীরিষঃ। মানো বীরান্ রুদ্রভামিনোহবধীর্বিষান্তঃ সদসি ত্বা
 হবামহে। ততো বামপার্শ্বে চক্রং লিখেৎ। তত্র মন্ত্রঃ। ওঁ য্বষাহসি ভানুনা ভাসি ত্র্যামন্তং ত্বা হবামহে।
 পবমানঃ স্বদৃশং। ততো য্বষমঙ্কয় ইত্যয়স্কারং ক্রয়াৎ। অয়স্কাররূপগোপালস্ত সুধাপিতলৌহেন তাবকৌ স্পর্শয়েৎ।
 অন্নিম্নবসরে অগ্নে রুত্তরত আচারাদ্যুপমারোপয়ন্তি তদ্বাহে উপযুপচতুষ্টয়ক। ততো বৎসতরীঃ তুষ্টিমহিত য্বষমেতির্ম তৈঃ
 সুগন্ধি সর্কৌষধিজলেন স্নাপয়েৎ। ততো মন্ত্রাঃ। ওঁ হিরণ্যবর্ণা ইত্যাदि ঋক্চতুষ্টয়স্থান্নির্ধিস্তুকুপ্ছন্দ আপো দেবতাঃ
 স্নপনে বিনিয়োগঃ। হিরণ্যবর্ণাঃ শুচয়ঃ পাবকারা সুজাতঃ কশ্যপো যাত্ত্বিত্রঃ। যা অগ্নিং গর্ভং দধিরে সুবর্ণাস্তা ন আপঃ
 শংস্মোনাঃ সুহবা ভবন্ত। ওঁ যাসাং রাজা বরুণো যাতিমধ্যে সত্যানৃতে অবপশ্যঞ্জানানাম্। যা অগ্নিং গর্ভং দধিরে সুবর্ণাস্তা
 ন আপঃ শংস্মোনা সুহবা ভবন্ত। ওঁ যাসাং দেবা দেবি কৃণন্তি ভক্ষ্যং যা অন্তরীক্ষং বহধা ভবন্তি। যা অগ্নিং গর্ভং দধিরে সুব-
 র্ণাস্তা ন আপঃ শংস্মোনা সুহবা ভবন্ত। ওঁ শিবেন মা চক্ষুযা পশ্যতা আপঃ শিবরা তন্নোপস্পৃশতত্বচম্বে যতশ্চ্যুতঃ শুচয়ো
 যাঃ পাবকাস্তা ন আপঃ শংস্মোনাঃ সুহবা ভবন্ত। শনো দেবীরিতি মন্ত্রস্য দধ্যক্ষাথর্ষণখির্গায়ত্রীচ্ছন্দ আপো দেবতা স্নপনে

विनियोगः । ॐ शनो देवीरतिक्रये आपो भवन्तु पीतये शंभोरतिश्रवन्तु नः । ततो धौतेन वाससा जलमपनीय गङ्गा-
 पुष्पाङ्गुलिमिन्दुरगोरौचनादि द्रव्यैः सुवर्णशुद्धसुवर्णवीरपट्टरौप्यसुराः घृता १ ताम्रपृष्ठ १ कांस्यक्रोड १ दर्पण १ चामर १ लोह-
 नूपुरैरुत्थमलकृत्य वत्सतरीनपि तथालकृत्य अशक्तौ कांस्यक्रोडैर्बत्सतरीनलकृत्य पठेत् । गायत्र्या विश्वामित्रश्चविर्गायत्री-
 छन्दः सविता देवता जपे विनियोगः । गायत्रीं जपेत् । अथमर्षणसूक्तस्याथमर्षणश्चविरनुक्तुच्छन्दो भावयन्तो देवता अश्व-
 मेधा वभूथे विनियोगः । ॐ शतश मत्याकांतीकात्तपसो इध्यजयत ततो रात्र्यजयत ततः समुद्रोद्गर्गवः समुद्रोद्गर्गवदधि
 मन्वत्सरोद्गजयत । अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिवतो वशी । सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकम्पयत् । दिवश्च पृथिवी-
 कान्तुरीकमथो षः । पुनरपि रुद्राध्यायं जपेत् । ततः पुरुषसूक्तं जपेत् । ॐ सहस्रशीर्षेति षोडशर्क्षस्य नारायणश्चविः
 पञ्चदशर्क्षस्यानुक्तुच्छन्दः अद्वयस्य त्र्यम्बुच्छन्दो जगद्बीजमजः पुरुषो देवता जपे विनियोगः । सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्ष
 सहस्रपात् सत्तुमिणुं सर्कतः स्पृष्ट्वा अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेदं सर्वं यद्वृत्तं यच्च भावम् । उतायतत्वस्ये-
 शानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्य महिमा इतो ज्याराणुंश्च पुरुषः पादोऽस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्ययुतं
 दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्वं उदैत् पुरुषः पादोऽस्येहाभवत् पुनः । ततो विश्वं व्याक्रामच्छानानशने अभि ॥ ४ ॥ ततो
 विराड्जयत विराजोऽधिपुरुषः । स जातोऽत्यरिच्यत पश्चाद्भूमि मथो पुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्वज्रात् सर्वहतः सत्तुतं
 पृथदाजाम् । पशुंश्चाणुंश्चक्रे वायव्या नारण्या आग्याश्च ये ॥ ६ ॥ तस्माद्वज्रात् सर्वहतश्चक्षुः सामानि यज्जिरे हृन्दांशु सि

यज्जिरे तस्मादयजुस्तस्मादजायत ॥ १ ॥ तस्मादश्वा अजायन्तु ये केचोऽभयादतः । गावोऽह यज्जिरे तस्मात् तस्माज्जाता अजावयः ॥ ८ ॥
 तं यज्जं बर्हिषि प्रोक्त्वा पुरुषं जातमग्रतः । तेना देवा अजायन्तु साध्याश्च ऋषयश्च ये ॥ ९ ॥ यं पुरुषं व्यादनुः कतिधा
 व्याकल्पयन् । मुखं किमस्यानीं किमाहू किमूरुपादाबुच्येते ॥ १० ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यकः कृतः । उरु तदस्य
 षडैश्वर्यं पद्भ्यां शूद्रो हजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो हजायत । श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजा-
 यत ॥ १२ ॥ नाभ्या आसीदन्तुरीक्षुः शीर्षेणा द्यौः समवर्ततः । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकान्कल्पयन् ॥ १३ ॥
 यं पुरुषेण इविषा देवा यज्जमतस्ततः । वसन्तोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्म ईश्वरः शरद्भविः ॥ १४ ॥ सप्तसम्यग्निं परिधयस्त्रिंशः सप्तसमिधः
 कृताः । देवा यदयज्जं तन्नाना अवधन् पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥ यज्जेन यज्जमजयन्तु देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । तेह
 नाकं महिमानः सचयन्तु यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६ ॥ ततः कुम्भापुत्रिं जपेत् । ॐ यदे वा देवहेलनमिति ऋक्-
 त्रस्य प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुप् छन्दोऽग्निवायुसूर्या देवता जपे विनियोगः । ॐ यदे वा देवहेलनं देवासश्चक्रमा वयम् ।
 अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्नुक्त्वुं हसः ॥ १ ॥ यदि दिवा यदि नक्तमेनां तुं सि चक्रमा वयम् । वायुर्मा तस्मादेनसो विश्वा-
 न्नुक्त्वुं हसः ॥ २ ॥ यदि जाग्रदयदि स्वप्न एनां तुं सि चक्रमा वयम् । सूर्यो मा तस्मादेनसो विश्वान्नुक्त्वुं हसः । ततो
 वृषस्य दक्षिणकर्णे जपेत् । पिता वत्सानामिति प्रजापतिर्ऋषिः पञ्जिच्छन्दो वृषो देवता जपे विनियोगः । ॐ पिता
 वत्सानां पतिरग्न्यानामथो पिता महतां गर्गराणां गर्भो जरायुः प्रतिधुकपीषुवमामिक्का यतं तत्स्य रेतः । ॐ वृषोऽसि

ভগবান্ স্বশস্ত্রবৃন্দাঃ প্রকীৰ্ত্তিতঃ । প্রণোমি তমহং ভক্তো ন যং বক্ষত্ব মৰ্কতঃ । ততো যুগে যুগে উপায়োগে পুৰ্ব্বানি-
 ক্রমেন বসন্তয়ী চতুর্ভুজঃ চ বাসোভিষ্মায়িতঃ । ততো যজমানঃ । ও গোপকরণ বসন্তয়ীচতুর্ভুজ মন্বিত যযাম নমঃ । ইত্যেনে
 পাদ্যাদিত্তিঃ স্বপুংগ কৃশ্ণভিগ্গলান্যাদায় ও ত্রেমনিবৃজায় । হে বসন্তয়ে । বা যুযাকঃ এং পিত্রে স্বামিনঃ যুযানঃ
 তবং দদানি তজ্জায় তজ্জঃ প্রাথায়ামি তেন যবেণ সব ক্রীত্বিত্তিঃ খেলিত্তিকম্ব লেখ তে বসন্তয়ে । যুযায়ি য়া নঃ ।
 শাস্ত্রমগ্ধবিষয়া ভবিষ্যথ কিস্তু যয়া তজ্জনা যমঃ যযম্য ভবতীনাশ্চত্যোগেন যাম্বেশ্চিয়েন স্বনয়নান্য শাস্ত্রজ্ঞয়া শস্ত্র-
 জ্ঞায়াম্যপেকনা ইবা অনেন শম্যনেয স্বকী ভবেয শুল্লগা গোকম্য স্থিতঃ । ইত্যং জ্ঞা এং যুযানামিত্যয়া যাজ্ঞবল্ক্য
 ষ্ঠিষ্কুর্কুর্কেন্দো গায়ে দেবতা ইবেমেনে বিনিয়োগঃ । ও এং যুযানঃ পিত্রে বা দদানি তেন ক্রীত্বিত্তিকম্ব স্থিতেনে
 যানঃ শাস্ত্রজ্ঞয়া শুল্লগা যাম্বেশ্চিয়েন মমিয়া যদেয । ইব্রাজায় ও অদেত্যাদি অমুক গোত্রস্য স্তেত্যমুক দেবশাস্ত্রো
 বংগীতাদিত্তিষ্মৈষ্মিকি অমুক গোত্রস্য স্তেত্যমুক দেবশাস্ত্রঃ স্তেত্বিত্তিকপুৰ্ব্বক স্বগোলোকগমনকাম ইয়ঃ স্তেত্বদেবতঃ
 গোপকরণ বসন্তয়ী চতুর্ভুজমন্বিতঃ । ইত্যং পিত্রে । তদ্রেমগর্গকঃ পঞ্চানামপি পুৰ্ব্বৈষ্ম দন্যঃ । ততো
 বসন্তয়ী চতুর্ভুজ মন্বিত যযাম নম ইত্যেনে । পাদ্যাদিত্তিঃ পুংগয়ে । ইতি পিতৃভক্তিত্বয়িণী । ততো
 বসন্তয়ী চতুর্ভুজ মন্বিত যযাম্যন্বয়ে । ও যযো । ইতিত্যাদি যজ্ঞং দেবা স্বযো বাসো ভাস্তেদেবতা স্তেত্বা ইত্যয়া
 দেবা স্বযোঃস্বকুর্কুর্কেন্দো তজ্জায়ামিত্যয়াঃ ওঃ ওঃ স্তেত্বিত্তিকপুৰ্ব্বকেন্দো বকণো দেবতা । স্বগুংগ ইত্যাদিনী

॥ * ॥ यजुर्केदि यवोऽसर्गः ॥ * ॥

पञ्चानां यजुषां देवा ऋषयोऽग्निर्देवता वत्सतरीमध्यं यजामन्त्रेण विनियोगः । मयो भूरभि मा वाहि स्वाहा । मारुतोऽसि
मरुताङ्गः । शम्भुमयो भूरभि मा वाहि स्वाहा । ॐ अवस्युरसिदुरश्वान् शम्भुमयो भूरभि मा वाहि स्वाहा । ॐ यास्तु अग्ने
सूर्वरुचो दिवमातवन्ति रश्मिभिः । ताभिर्नोऽह्य सर्वाभ्यी रुचे जनय नस्रधि । या वो देवाः सूर्ये रुचो गोषश्वेषु या रुचः ।
इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभ्यी रुचं नो धत्त ब्रह्मस्पतेः । रुचं नो धेहि ब्राह्मणेषु रुचं राजसु न स्रधि रुचं वैश्वेषु शूद्रेषु
मयि धेहि रुचारुचं तवा यामि ब्राह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्गिः । अहेडमाने वरुणेहावाध्यारणं समान
आयुः प्रमोषीः । स्वर्णधर्मः स्वाहा स्वर्णार्कः स्वाहा स्वर्णशुक्रः स्वाहा स्वर्णज्योतिः स्वाहा स्वर्णमूर्धः स्वाहा । ततः प्रणमेत् । ततो
वक्त्रां प्रमुच्य ऋषान्यां दिशि किकिञ्चालयेत् । ततः प्राचीनावीती दक्षिणामुख आचारां यवपुच्छजलेन तर्पयेत् । द्विगुणः
भुगुणतिलजलसहितं यवपुच्छमादार दक्षिणाग्रकुण्डरोपरि अमुक गोत्र प्रेत अमुक देवधर्मनेतते सतिल यवपुच्छगलितो-
दकेन तृप्याश्वेति त्रिस्तर्पयेत् । पुनस्तथैव जलेन स्वधा पितृभ्या मातृभ्या वसुभ्याश्चापि तृप्ये । मातृपक्वाश्च ये केचिदेव
चान्ये पितृपक्वाः । गुरुश्वशुरवक्त्रुनां ये कुलेषु समुद्रवाः । ये प्रेतभावमापन्ना येचान्ये श्राद्धवर्जिताः । यवोऽसर्गेण
ते सर्वे लभन्तां प्रीतिमुत्तमाम् । इति मन्त्रैरङ्गलित्रयं दद्यात् । ततो वत्सतरी चतुर्ध्रय सहितं यवं प्रदक्षिणीकृत्य । ॐ
धर्मोऽसि त्वं चतुष्पादश्चतसृष्टे प्रियस्त्रिमाः । चतुर्णां पोषणार्थं यवोऽसृक्ता त्वया सह । देवानां पितॄणां मनुष्याणां
योषितः । भूतानां तृप्तिजननास्त्रया ब्रह्मन्त्रिमाः । ॐ नमो ब्राह्मण्यदेवेश पितृभूतविपोषक । त्वयि मुक्तेऽम्भरा लोका

॥ सर्वमङ्कर्मपद्धतिः ॥

मम सक्तु निरामराः । ॐ वा मे श्वाणोऽस्तु दैवोऽथ पित्रो भोतो इथ मानुषः । धर्मस्तुः त्वंप्रपन्नानां या गतिः सास्तु
मे प्रवा । यत्किञ्चिद्भूक्तं कर्म लोभमोहकृतिर्भवेत् । तस्माद्भूक्त्य दैवेश पितुः स्वर्गं प्रयच्छ मे । यावन्ति सन्ति रोमाणि
तव तामाक गोपते । तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे वामोऽस्तु मे पितुः । ॐ पुण्यक्यादिहागत्य पिता मे सर्वधर्मविद् । दशज-
न्मनि विप्रतुः प्राप्य श्रोतक्रियारतः । ततः प्रकीर्णकर्मामो योक्तमाप्नोत्वमंशयम् । ॐ योचितोऽसि मया नाथ स्वच्छन्दा
गतिरस्तु ते । यत्पितुः स्वर्गसिद्ध्यर्थं तरिषुं भवसागरे । ततो यथेकं युथं पर्यट । ॐ न खादेः परशम्यानि नाक्रामे
गर्भिणीक गाम् । इति पठित्वा स्वयं नुक्ते । ततो स्वयं सतरीणामलङ्कारं वामोऽस्तु आचार्याय दद्यात् । सर्वत्र मन्त्रपाठे
ब्राह्मणेभ्यः शूद्रस्तु नम इति वदेत् । ततो दक्षिणा । ॐ अद्येत्यादि कृतैतद्ब्रह्मोऽसर्गकर्मणः प्रतिष्ठार्थं दक्षिणाग्निं स्वयं
रुद्रदैवतं तमुलां वा विष्णुदैवतं अमुक गोत्रामुक देवशर्मणे ब्राह्मणाय आचार्याय तुभ्यमहं सम्प्रददामि । इत्युत्सृज्याचा-
र्याय दद्यात् । स्वार्थकेद्धदे इति विशेषः । आचार्याग्रहणे अन्यस्मै ब्राह्मणाय दद्यात् । ततो स्वयं कर्तृ वेतनं दद्यात् ।
ब्राह्मणानाह । यत्किञ्चिद्भिजने शरण्ये मयोऽसृक्तु निज्जने । तं कश्चिदन्यो न नयेद्विभाज्यं यथाक्रमम् । न बाह्यं नच
तं कीरं पातवां केनचिं कचिं । इति ब्राह्मणं नियमं श्रावयेत् । ततोऽच्छिद्रमवधारयेत् । ॐ तद्विषोः परमं
गदं सदा पशन्ति सुरराः । दिवीव चक्षुराततम् । इति विष्णुः स्मरेत् । कीर्तयेत् । ॐ गच्छध्वमराः सर्वे गृहीत्वार्द्धां स्वमा-
लयम् सक्तु वरमस्माकं दद्वेदानीं सुपूजिताः । इति विष्णुधर्मोत्तरीयं पठित्वा विसृजेत् । ततः प्रीयतां पुण्डरीकाकः

(৫৩) ॥ ০ ॥ বজুর্বেদি ব্রহ্মোৎসর্গং ॥ ০ ॥

সর্বযজ্ঞেশরো হরিঃ । তস্মিৎস্বষ্টে জগত্কৃৎ প্রীণিতে প্রীণিতং জগৎ । ইতি যৎস্যপুরাণোক্তং পঠেৎ । ততঃ ঋচং বাচস্পিত্যাদিনা
শান্তিং কৃত্বা তদজ্ঞানে গায়ত্র্যা শান্তিং কৃত্বা দশানু্যন ব্রাহ্মণেভ্যো ভোজ্যানি দদ্যাৎ ॥ * ॥ * ॥
॥ * ॥ * ॥ * ॥ ইতি বজুর্বেদি ব্রহ্মোৎসর্গং সমাপ্তং ॥ * ॥ * ॥

यजुर्वेदिनां चतुर्थांशान्तिः ॥ * ॥ सा यथा । सुप्रकालितपाणिपाद आचाम्य संवत व्राह्मणेन चतुर्णां
 कारयेत् ॥ तत्रायं प्रयोगः ॥ * ॥ अग्निं प्रह्वाल्य व्राह्मणान् यस्मिं वाचयित्वा पात्रे चतुर्षु जलं मंहाप्य
 हस्तं दत्त्वा गायत्रीं पठेत् । ॐ शन्नो देवीरभिष्टये आपो भवन्तु पीतये शंशोरभिष्टवन्तु नः । ॐ स्योना पृथिवी भवा-
 ननुष्करा निवेशनी यच्छानः शर्म सप्रथाः । ॐ आपोहिष्ठा मयो भुव आन उर्जे दधातन महेरणाय चक्षुषे । ॐ यो वः
 शिवतमोरसस्तम्य भाजयतेह न उषतीरिव मातरः । ॐ तस्मा अरुह्यमाम वो यम्य क्षयार जिह्वथ आपो जनयथा च नः ।
 ॐ द्योः शान्तिरन्तरीक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिर्बनस्पतयः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः । पुनर्गायत्रीं पठेत् । अपर-
 म्निन् पात्रे हस्तं दत्त्वा गायत्रीम् ॥ १ ॥ ॐ शन्नो देवीरिति । ॐ स्योना पृथिवि न इति ॥ ३ ॥ ॐ आपोहिष्ठीति ॥ ४ ॥
 ॐ यो वः शिवतम ॥ ५ ॥ इत्यन्तुं पठित्वा ॐ अन्नयोन सहोवाच विज्जायते हास्तिहिरण्यस्यापातुं गोश्वानां दासीनां
 प्रवराणां परिवाराणां मानोभवान्होरणं तस्यापर्याप्तुम्य हवदानेया अबुदिति स वै गोतमतीर्थेनेक्ष्मा इत्युपैष्य हस्तवन्तमिति
 वाचाहमन्यैव पूर्वं उपरन्ति सहोवापायन कर्ता उवाच सहोवाच देवेषु वै गोतमतदुत्तरेषु मानुषाणां क्रहि अपि हि नार्क्षिषः
 द्वेमृती अमृषवः पितृणामहन्देवानामुत मत्यानां ताभ्यामिदं विश्वमेतं समेति यदन्तुरा पितरं मातरं नाहमत एकक्ष-
 रेति करत इति प्रतिकाम्युदाजहारेते पुनर्गायत्रीं पठेत् इति द्वितीया शान्तिः ॥ २ ॥ ततो वामहस्तं शर्करां कुलथं
 गृहीत्वा निष्ठीव्याचामेत् । पुनरपरमिन् पात्रे हस्तं दत्त्वा गायत्रीं पठित्वा ॐ शन्न इन्द्रायी भवतामरोभिः शन्न इन्द्राव-

रुगाः रातहव्या शर इन्द्रापूषाणा राजनातो समिन्ना नोमा सवितार शंयोः । ततः शन्नो देवीरभिष्टय इत्यादि पूर्वोक्तमत्र
 चतुष्टयं पठित्वा ॐ तन्मा अरुणं याम वो यमा क्यार जिन्नथ आपो जनयथा च न । ॐ द्योः शान्तिरन्तरीक्षं शान्तिः पृथिवी
 शान्तिरापः शान्तिरोवधयः शान्तिर्बनस्पतयः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः समा शान्तिरेधि । ॐ धृते दृग्मुंह या मित्रस्य या
 मा चक्षुसा सर्वाणि भूतानि समीक्षन्तां मित्रस्याहं चक्षुसा सर्वाणि भूतानि समीक्षे मित्रस्य चक्षुसा समीक्षामहे धृते दृग्मुंह
 मा ज्योक्ते संदृषि जीव्यासं ज्योक्ते संदृषि जीव्यासं ॐ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते इन्द्रर्षिषे अन्यास्ते अमृतपस्त-
 हेतयः पावको हृद्यं शिवो भव नमस्तेऽसु विद्युते नमस्ते सुनयित्तुवे नमस्ते भगवन्नस्तु यतस्यः समीहसे यतो यतः समा-
 हसे ततो नोऽभयं कुरु शरः कुरु प्रजाभ्यो इभयन्नः पशुभ्यः सुमित्रा न आपः अवधयः सन्तु दुर्मित्रिरास्तु सन्तु
 योऽह्मान् द्वेष्टि यक वयं द्विष्मः । ॐ तच्छुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुत्तरं पश्चिमं शरदः शतं शृणुयाम शरदः शतम् । तदस्तु
 मित्रावरुणयोश्चा नुक्त्वा देव्योमान्त्वा गृभ्नातु विशे देवाश्चा गृभ्नातु विश्वेदेवास्तुयि जगाम गृहाणैव प्रतिष्ठाच्छत्रं तं
 प्रतिष्ठितं यया वाचा संस्तुवां तस्माददपशून् लभते गृहाणैव नाजिगमिषति पशूनां प्रतिष्ठा पुनर्गायत्रीं पठेत् । ततश्च-
 तुर्थ पात्रे हस्तं दत्त्वा गायत्रीं पठित्वा ॐ शर्मावातेन्द्र जीव यन्मां कोवां पृथिवी शान्तिरिति स्वस्ति नो तद्वाभिषिकामि
 भुवः स्वस्त्याभिषिकामि त्राक्नेभ्यो देवेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्यस्तुयि जगाम । ॐ इन्द्र जीवा सुमीती मूवा पुनातु सोमः स्वस्त्या-
 वरुणः सुनीत्या यमो राजा प्रयुगाति पुनातु या जातवेदास्तुज्जयन्त्या पुनातु । ॐ यन्मां कोवान्ने शत पापमुग्रं यज्जार-

धानस्य च किञ्चिदन्यत् । ज्ञातस्य यच्छापि च वर्द्धितो मे तं पावमानीभिरहं पुनामि । ॐ गोघ्नात्स्ररत्नां स्त्रीवधां यच्च
 किलिबः पावकङ्करणेभ्यस्तुं पावमानीभिरहं पुनामि । ॐ द्योः शान्तिरन्तरीक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः । पुनर्गारत्रीं पठेत् । ततस्तैरुदकैः सर्कानशौचिनः गृहद्रव्यानि च प्रोक्षयेदिति । ततो ब्राह्म-
 णान् स्वस्ति वाचयित्वा विप्रो जलं शूद्रश्च यस्मिं स्पृष्टा शुद्धः सन् वैध आनादि नित्याक्रियां कुर्यात् ॥ * ॥ * ॥

अथ यजुर्वेदिनां पूरकपिण्डदानं ॥ * ॥ तत्र प्रथमं दक्षिणाभिमुख आचम्य प्राचीनावीती पातितवामजानुः ॐ कुरु-
 क्त्रं गरागन्ना प्रभास पुष्करानि च तीर्थान्येतानि पुण्यानि प्रथमं पूरकपिण्डदानकाले भवन्ति इति पठेत् । द्वितीयादि
 पिण्डेषु द्वितीयं पूरकपिण्डदानकाले इति विशेषः । ततः ॐ निहन्मि सर्वं यद्मेध्यवद्भवेद्धताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया
 रक्षांसि यक्षाः सपिशाच संघा हता मया यातु धानाश्च सर्वे इति मन्त्रेण नैर्धत कोणादारभ्य पूर्वादि क्रमेण उद्धराग्रं
 मण्डलं कृत्वा ॐ अपहता सुरारक्षांसि वेदिषद ॐ निहन्मि सर्वमित्यादिना समूलकुशद्वयेन दक्षिणाग्रं रेखाद्वयं कृत्वा तम-
 द्युक्त्यात्त्वामे नीवीं विधृत्य वामहस्तेन मण्डलं धृत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र प्रेतामुक देवशर्मनेतदवनेनिकु तुभ्यमुपतिष्ठतां
 इति रेखामद्युक्त्य तुलसीं दूरीकृत्य रेखोपरि समूलान् कुशानात्तीर्य ॐ अपहता सुरारक्षांसि वेदिषद इति आस्त्यैर्न कुशो-
 परि तिलान् विकीर्य तिल मधु द्युत दुग्धयुक्तं पिण्डं गृहीत्वा ॐ मधुवातेति मन्त्रं पठित्वा विष्णुरोमद्येत्यादि अमुक
 गोत्रस्य प्रेतस्यामुक देवशर्मणः एतं प्रथमपिण्डं शिरः पूरकमुपतिष्ठतां इति पितृतीर्थेनास्त्यैर्न कुशोपरि दद्यात् । द्विती-

॥ यजुर्केदि पुरक पिण्डानं ॥ * ॥

यादि पिण्डे विशेषो यथा द्वितीये एतद्वितीय पिण्डं कर्णास्निनासापूरकं । तृतीय पिण्डे एतत्तृतीयपिण्डं गलांशभुजवक्त्र-
पूरकं । चतुर्थ पिण्डे एतच्चतुर्थ पिण्डं नाभिलिङ्गुदपूरकं । पञ्चम पिण्डे एतत् पञ्चम पिण्डं जानुजंघापादपूरकं । षष्ठ पिण्डे
एतत् षष्ठ पिण्डं सर्ववर्गपूरकं । सप्तम पिण्डे नाडीपूरकं । अष्टम पिण्डे एतदष्टमपिण्डं दन्तुरोमपूरकं । नवम पिण्डे एत-
न्नवम पिण्डं वीर्यपूरकं । दशम पिण्डे एतददशम पिण्डं पूर्णता तृप्तता क्षुद्धिपर्याय पूरकमिति विशेषः । एतदेवशुद्धितत्त्वे ।
शिरस्त्राद्येन पिण्डेन प्रेतस्य क्रियते मिथः । द्वितीयेन तु कर्णास्निनासिका च तथापरं । गलांश भुजवक्त्रांसि तृतीयेन तु
पूरयेत् । चतुर्थेन तु पिण्डेन नाभिलिङ्गुदानि च । जानुजंघास्तथा पादं पञ्चमेन तु सर्वदा । सर्ववर्गाणि षष्ठेन सप्तमेन
तु नाड्यः । दन्तुरोमन्येष्टमेन वीर्यं नवमे न तु । पूर्णता तृप्तता चैव दशमेक्षुद्धिपर्यायः ॥ इति । ततः पिण्डान्तिके पिण्ड-
शेषं विकीरेत् । ततः कृताञ्जलिः ॐ अत्र प्रेत मादयस्व यथा भागमारुवायथा । उन्नरा मुखो भवन् ॐ वसन्तार नमस्तुभ्यं
ऋष्याय च नमो नमः वर्षाभ्यश्च शरत्सङ्ग खतवेच नमः सदा हेमन्तार नमस्तुभ्यं नमस्ते शिशिराय च मास संवत्सरेभ्यश्च
दिवसेभ्यो नमो नमः । ॐ वडेभ्या खतुभ्या इति श्वासं मुञ्चेत् । ततो दक्षिणा मुखो भवन् । ॐ अमीमदं प्रेतो
यथा भागमारुवा ईष्ट । इति पठेत् । ततः पिण्डोप्यत्रप्रकालन जलेन विक्षुरोम् अमुक गोत्र प्रेतामुक देववर्गन्नेतत्
प्रत्यवनेजनं तुभ्यमुपतिष्ठतां एतत्ते प्रत्यवनेजनं इति पिण्डोपरि दद्यात् । ततो नीवीं त्यज्वा पिण्डोपरि वडुञ्जलिमन्त्रं
पठेत् । ॐ नमो वः प्रेताः शुषाय नमो वः प्रेतास्तपसे नमो वः प्रेताज्जीवः नमो वः प्रेता रमाय नमो वः प्रेता घोराय

मन्यवे स्वधारे प्रेता नमो वः तत एतन्ने प्रेतावासः इति पिण्डोपरि उर्गतस्तुं दद्यात् । ततो वामहस्तेन धृत्वा
 विष्णुरोम् अमुक गोत्र प्रेतामुक देवशर्गनेतन्ने उर्गतस्तुमयं वान उपतिष्ठतां । ततः ॐ उर्ज्जं वहन्तीमृतं मृतं परः
 कीलालं परिश्रुतं स्वधासु तर्पयत मे प्रेतमिति पिण्डोपरि जलाञ्जलिद्वयं दद्यात् । ततस्तुक्तीं गङ्गादिना पिण्डं पूजयेत् ।
 ततः पिण्डसंख्याया युग्मयाम पात्रे जलं येन पक्षपक्षाशतोराञ्जलयो भवन्ति एकपात्रे स्फिरं दद्यात् । ततो वामहस्तेन धृत्वा
 ॐ नीराय नमः ॐ स्फिराय नमः इति पूजयित्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र प्रेतामुक देवशर्गनेतन्ने स्नानार्थं नीरमुपतिष्ठतां
 ॐ स्नाहि इति वदेत् । विष्णुरोम् अमुक गोत्र प्रेतामुक देवशर्गनेतन्ने पानार्थं स्फिरमुपतिष्ठतां । ॐ पिव इति वदेत् ।
 ततः कृताञ्जलिः । ॐ शशानानलदध्वांसि परित्यक्तोऽसि वाक्त्वैवः । ईदं नीरमिदं स्फिरमत्र स्नाहि ईदं पिव । ॐ आका-
 शस्यो निरालसो वायुभूतो निराश्रयः । अत्र स्नात्वा ईदं पीत्वा स्नात्वा पीत्वा सुखी भव । इति मन्त्रद्वयं पठेत् । ततः काक
 बलिः । एतत् पादयं ॐ यमद्वारावहित नाना दिग्देशीय वायसेभ्यो नम इत्यादिना पूजयेत् । ततो वाम हस्तेनान्नं धृत्वा
 विष्णुरोमदेत्यादि अमुक गोत्रस्य प्रेतम्यामुक देवशर्गणस्युप्यर्थं यमद्वारावहित नाना दिग्देशीय वायसेभ्य एष बलिर्नमः ।
 इत्युत्सृज्य कृताञ्जलिः । ॐ काक त्वं यमदूतोऽसि गृहाण बलिभुञ्जमं यमलोकगतं प्रेतं त्वमाप्यायितुं यमसि । ॐ
 काकाय काकपुरुषाय वायसाय महात्माने अत्र पिण्डं प्रयच्छामि कथ्यतां धर्मराजनि इति पठेत् ॥ ततो ब्राह्मणाय दक्षिणां
 दद्यात् । यथा षमद्येत्यादि अमुक गोत्रस्य प्रेतम्यामुक देवशर्गणः कृतैतत् प्रथम पुरकपिण्डानकर्मणः साक्ष्यार्थं दक्षिणा-

त्यादि । ततोऽच्छिद्रं कुर्यात् । ततो दक्षिणा मुखोभवन् दक्षिणस्कन्धे उत्तरीयं दत्त्वा पातितवामजानुः सर्वं कुर्यात् । ततः
 पुनः कुरुक्षेत्रमित्यादि पठित्वा एकस्यां द्रोण्यां दक्षिणाग्रं कुशब्राह्मणमेकं स्थापयित्वा स्थापयेत् । ॐ सहस्रशीर्षे-
 त्यादिना स्थापयित्वा दक्षिणाग्रानने कुशोपरि दक्षिणाग्रं ब्राह्मणं दद्यात् । तत एतत् पाद्यां ॐ दर्भमय ब्राह्मणाय नमः ।
 इत्यादिना पूजयेत् । ततः पूर्वाभिमुखो भूत्वा यज्ञेश्वरार्चनं कुर्यात् । एतत् पाद्यां ॐ यज्ञेश्वराय श्रीविषुवे नमः ।
 इत्यादि । एतद्वस्त्रं । एतत् श्राद्धीयाग्रभागं सप्ततोपकरणमाग्नौ नैवेद्यात् । पुनराचमनीय । तान्बूलं । ततः कृताञ्जलिः
 ॐ यज्ञेश्वरो हव्यं समस्तं कव्यं भोज्जाव्ययत्वा हरिरीश्वरोऽत्र । तत् सन्निधानादपयान्तु सदो रक्तांस्यशेषाग्यसुराश्च सर्वे ।
 ॐ जलोमग्न्यामचरा चरा धरा विषाणकोट्याथिल विश्वधूर्तिना । समुद्धृता येन वराहरूपिणा स मे स्वयम्भूर्तगवान् प्रसीदत । ॐ नमो
 ब्रह्मण्य इत्यादि प्रणमेत् । ॐ यज्ञेश्वरो हरिः अत्राधिष्ठानं कुरु यावत् श्राद्धं करोम्यहं । ततो वास्तुपूजा । एतत् पाद्यां
 ॐ वास्तु पुरुषाय नमः । इत्यादिना पूजयेत् । परकीयं भूमोचेत् ॐ एतत् भूम्यामि पितृभ्यः स्वधा । इत्यादिना पूजयेत् ।
 ततो निमन्त्रणं । विकुरोम तत्सददोत्यादि अमुक गोत्रस्य पित्रनुक देवर्ष्यं एकोद्विष्टविधिक सांवत्सरिकश्राद्धं कर्तुं
 कुशमय ब्राह्मणमहं निमन्त्रये । ॐ निमन्त्रणप्रसन्नोऽग्नि इति ब्राह्मणे दद्यात् । तत ॐ अक्रोधनैः शौचपदैः सततं ब्रह्म-
 चारिभिः भवितव्यं भवद्भिश्च यथा च श्राद्धकर्षणि । इति कृताञ्जलिः पठेत् । ततो दक्षिणामुखः पातित वामजानुः दक्षिण-
 स्कन्धे उत्तरीयं दत्त्वा ॐ स्वागतं भवता इति पृच्छेत् । ॐ सुवागतमिति ब्राह्मणः । पुनः पाद्यां । तत आसनं दत्त्वा

मिदं रजतं तमूल्यं वा यथासम्भव गोत्रानाम्ने त्राक्षणाराहं ददानि॥ इति त्राक्षणाय दद्यात् ततो हृच्छिद्रावधारणं विष्णु
 स्मरणं कुर्यात् । ततः स्वर्गहे पूर्वोक्त मन्त्रेण नीरक्षीरं दद्यात् ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥
 ॥ * ॥ * ॥ इति पुरकपिण्डदानं समाप्तं ॥ * ॥ * ॥

अथ हलायुधमतोक्त । सांवत्सरिकैकोदिकं श्राद्ध प्रयोगः ॥ * ॥ अत्र पूर्वदिने कर्त्ता कौरादिकं विधाय हविष्यमेक
 वारं भुञ्ज्यात् परदिने उषार प्रातःनिर्विर्भित नित्यक्रियो मध्याह्ने स्नानादिकं कृत्वा सक्यां तर्पणं देवार्चनं तदभावे सूर्यार्घ्यं दत्त्वा
 यथाविधि अन्नव्यञ्जनादिकं परमान्नं वा पत्न्या यथाशक्ति दानान्यात्सृजेत् । अशक्तो भोज्यात्सर्गं कुर्यात् ॥ तत एवान्नदानं ॥ तदयथा
 पूर्वाभिमुखो भुञ्ज्यात् वामहस्ते उत्तरीयं दत्त्वा कुशहस्त आचम्य पातित दक्षिणजानुर्वाक्यं कुर्यात् ॥ ततः कृताञ्जलि । ॐ
 कुरुक्षेत्रमित्यादि पठित्वा मण्डलं निर्धार्य एते गन्धपुष्पे ॐ सर्वस्तोत्रकरणान्नाय नमः । इति त्रिः । ॐ एतत् सम्प्रदान
 त्राक्षणाय नमः । एतदधिपतये ॐ विष्णवे नमः । ततः कुशवारिणा संप्रोक्ष्य दक्षिणहस्तेनालभ्य वामहस्तेन धृत्वा सज्जल त्रिपत्रं
 गृहीत्वा विष्णुरोम् तत्सदद्य अमुके मासि अमुक पक्षे अमुक तिथौ अमुक गोत्रस्य पितुरमुक देवशर्षणः एकोदिक-
 विधिक सांवत्सरिक श्राद्धवासरे ह्नुक गोत्रस्य पितुरमुक देवशर्षणः स्वर्गकाम इदं सर्वस्तोत्रकरणान्नां विष्णुदेवतं यथासम्भव
 गोत्रानाम्ने त्राक्षणाराहं ददानि । इत्यनोपरि दत्त्वा दक्षिणां कुर्यात् । विष्णुरोम् तत्सदद्येत्यादि अमुक गोत्रस्य पितुर-
 मुक देवशर्षणः स्वर्गकामनया कृतेतत् सर्वस्तोत्रकरणान्दानकर्षणं साक्ष्यार्थं दक्षिणां काङ्कनमूल्यां विष्णुदेवतं सप्तवे

॥ १ ॥ कृत्विष्ठोत्रं ॥ १ ॥

रसातले । भोगैरशेषैर्विधिबन्नागैः कामान्भीप्सुभिः । नमस्योहं पितृन् श्राद्धे सर्पैः सन्तुर्पितान् सदा । तत्रैव विधि-
बन्तैर्भोगसम्पत्समन्वितैः । पितृन्मस्यो निवसन्ति साक्षात् ये देवलोकं च तथात्तुरीक्षे । महीतले ये च सुरारि पूज्यास्तुमे
प्रतीच्छन्तु मर्यापनीतं । पितृन्मस्यो परमाणुभूता ये वै विमाने निवसन्त्यमर्त्याः । यजन्ति यानस्तमला नमोभिर्बोगीश्वराः क्लेशविमुक्ति-
हेतून् । पितृन्मस्यो दिवि ये च मुक्ताः स्वधाभुजः काम्यफलाभिसक्तौ । प्रदानशक्ताः सकलेप्सितानां विमुक्तिदा येहनभिसंहि
तेषु । तृप्यन्तु तेहस्मिन् पितरः समस्ता इच्छावताः ये अदिशन्ति कामान् । भूपतृमिन्द्रतृमितोधिकं वा सूतान् पशून् स्वानि
बलं गृहानि । सोमस्य ये रश्मिषु ये इर्कविद्ये शुक्ले विमाने च सदा वसन्ति । तृप्यन्तु तेहस्मिन् पितरोऽन्नतोऽरैर्गन्धादिना तृष्णि-
मितो ब्रह्मन् । येषां हृते हर्षो इविवाच तृप्यन्ते तृष्णते विप्रशरीरसंस्थाः । ये पिण्डदानेन मुदं प्रयान्ति तृप्यन्तु तेहस्मिन् पित-
रोऽन्नतोऽरैः । ये खड्गमांसेन सूरैरभीष्टैः कृत्स्नैर्दिव्यमनोहरैश्च । कालेन शाकेन महर्षिवर्यैः संप्रीणितान्ते मुदमत्र
यास्तु । कव्यान्यशेषानि च यान्याभीष्टान्यातीव तेषाममराक्षितानां । तेषास्तु सान्निध्यमिहास्तु पुष्पगन्धामृतोज्येषु मया कृतेषु ।
दिने दिने ये प्रतिगुरुतेहर्षां यामान्तुपूज्या भूवि ये इर्ककाम् । ये वत्सरान्ते इद्भ्यदये च पूज्याः प्रयान्तु ते मे पितरोऽन्न तृप्तिं ।
पूज्या विजानां कुमुदेन्दुभासो ये क्वत्रियाणां नवार्कवर्णाः । तथा विशां ये नरकावदाता नीलीनिभाः शूद्रजनस्य ये च । ते हस्मिन्
समस्ता मम गन्ध पुष्प दीपान्नतोऽरादि निवेदनेन । तथाग्निहोमेन च यास्तु तृप्तिं सदा पितृभ्यः प्रणतोऽस्मि तेभ्यः । ये देव-
पूर्वाग्यात्तृप्तिहेतोरशन्ति कव्यानि शुभास्तानि । तृप्ताश्च ये भूतिसृजो भवन्ति तृप्यन्तु ते हस्मिन् प्रणतोऽस्मि तेभ्यः ।

प्रजाः सूतान् विप्रं समुत्पाद्या क्रियास्तथा । कृत्वा स्वताधिकारस्तु ततः सिद्धिमवाप्स्यसि । स तु तथोक्तः पितृभिः कुरु दारपरि-
 ग्रहं । कामक्षेममभिधायन् क्रियतां पितृपूजनं । त एव तुष्ठाः पितरः प्रदास्तुति तवेप्सितं । पत्नीं सूतांश्च सन्तुष्ठाः
 किं न दद्याः पितामहाः । मार्कण्डेय उवाच । इत्यर्षिबचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो बालकजन्मनः । नद्या विविक्ते पुलिने चकार पितृ-
 तर्पणं । तुष्ठाव च पितृन् विप्रं स्तुवैरेभिः रथादृतः । एकाग्रं प्रयतो भूत्वा भक्तिनम्रात्कनकरः । रुचिरुवाच । नमस्येहं पितृन्
 भक्त्या ये वसन्त्याधिदेवताः । देवैरपि हि तर्प्यन्ते ये श्राद्धेषु स्वधोभरैः । नमस्येहं पितृन् स्वर्गे संतर्प्यन्ते महर्षिभिः ।
 श्राद्धैर्मनोरमैर्भक्त्या भक्तिमुक्तिमभीप्सुभिः । नमस्येहं पितृन् स्वर्गे सिद्धाः सन्तुर्पयन्ति यान् । श्राद्धेषु दिव्यैः सकलैरुप-
 हारैरनुभूतैः । नमस्येहं पितृन् भक्त्या येष्यन्ते शुभकैर्दिवि । तन्मयत्वेन बाण्डुद्विर्ध्वान्निमित्तकैः परां । नमस्येहं
 पितृन् मूर्तेरर्च्यन्ते भूवि ये सदा । श्राद्धेषु श्रद्धयाभीष्टलोकपुक्तिप्रदायिनः । नमस्येहं पितृन् विप्रैरर्च्यन्ते भूवि ये सदा ।
 बाण्डुताभीष्टलाभाय प्राजापत्यं प्रदायिनः । नमस्येहं पितृन् विप्रैस्तर्प्यन्ते रन्यवासिभिः । अर्च्यः श्राद्धैश्चताहारैस्तपोनिधु-
 कल्प्यैः । नमस्येहं पितृन् विप्रैर्नैर्ऋतिकब्रह्मचारिभिः । ये संघताभिरिन्द्रियैः सन्तुर्प्यन्ते समाधिभिः । नमस्येहं पितृन्
 श्राद्धै राजन्यास्तुर्पयन्ति यान् । कर्ष्यैरशेषैर्विधिवत् लोकत्रयफलप्रदानं । नमस्येहं पितृन् वैश्यारच्यन्ते भूवि ये सदा । स्वकर्मा-
 भिरतैर्नित्यं पुष्पधूपान्नवारिभिः । नमस्येहं पितृन् श्राद्धे शूद्रैरपि च भक्तिः । सन्तुर्प्यन्ते जगत्यात्र नाम्ना ख्याताः सुकालिनः ।
 नमस्येहं पितृन् श्राद्धे पाताले ये महाशूरैः । सन्तुर्प्यन्ते स्वधाहारैस्तुदस्तुमदैः सदा । नमस्येहं पितृन् श्राद्धैरर्च्यन्ते ये

पक्षेन दिश्यते । रुचिरुवाच । अविद्या पठ्यते देवैः कर्ममार्गे पितामहाः । तत्र कथं कर्मणो मार्गे भवन्तो योजयन्ति मां ।
पितर उचुः । अविद्या सत्यमेवैतत्र कामं नैतन्मया वचः । किन्तु विद्या परिप्राप्ति हेतुः कर्म न संशयः । विहितः कर्मणा
बन्धो असद्विः क्रियते तु यत्र । संशयो मुक्तये नान्यः प्रत्यूताधोगतिप्रदः । प्रकालयामीति भवान् वत्सात्मानस्तु मन्यते । विहिता-
करणोद्भूतैः पापैस्तु विदिहसे । अविद्याप्युपकाराय विषवज्जायते नृणां । अनुष्ठिताहपायेन बन्धायान्यायतो हि सा ।
तस्माद्वत्स कुरुष्व त्वं विधिवदारसंग्रहं । मा जन्म विफलं तेषु असंप्राप्यान्यालौकिकं । रुचिरुवाच । वृद्धोऽहं माश्रातं
को मे पितरः संग्रहस्तुति । भार्यां तथा दरिद्रस्तु दुःखरो दारसंग्रहः । पितर उचुः । अन्नाकं पतनं वत्स भवतश्चाप्यधोगतिः ।
नूनं भावी भवित्री च नाभिनन्दसि नो वचः । मार्कण्डेय उवाच । इत्युक्त्वा पितरस्तु पशुतो मुनिसत्तम । बभ्रुवुः सहसादृष्ट्वा दीपां वात-
हता इव । स तेन पितृवाक्येन भ्रूणमुद्विग्नमानसः । कन्याभिलाषी विप्रैः परिवत्राम मेदिनीं । कन्यामलभमानोऽसौ
पितृवाक्याग्निदीपितः । चिन्तामवाप महती मतीवोद्विग्नमानसः । किं करोमि क्व गच्छामि कथं मे दारसंग्रहः । किंप्रं भवेन्मत्रं
पितृणां ममात्स्यदरकारकः । इति चिन्तयतस्तु मतिर्ज्ज्ञाता महात्मानः । तपसाराधयामोनं ब्रह्माणं कमलोद्भवं । ततो वर्षशतं
दिव्यं तपस्तेपेस वेधसः । तत्र स्थितं चिरं कालं वनेषु नियमाहितः । आराधयामास तदा परं नियममाहितः । ततः सन्दर्शयामास ब्रह्म
लोकपितामहः । उवाच च प्रसन्नोऽमीत्युच्यतामभिवाञ्छितं । ततोऽसौ प्रणिपत्याह ब्रह्माणं जगतो गतिं । पितृणां वचनात्तेन यत्र
कर्तुं मतिं वाञ्छितं । ब्रह्मा प्राह रुचिरं विप्रं श्रुत्वा तस्याभिवाञ्छितं । ब्रह्मोवाच । प्रजापतिस्तु भविता श्रुतव्या भवता प्रजाः । सृष्ट्वा

॥ १ ॥ मरुतस्यैकैकपदातिः ॥ १ ॥

अथ रुचिस्तोत्रं ॥ * ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरैकैव नरोत्तमं । देवीं सरस्वतीकैव उतो जयमुदीरयेत् । मार्कण्डेय उवाच ।
रुचिः प्रजापतिः पूर्वं निर्गमो निरहङ्कृतः । यतः स्वमितशायी च चार पृथिवीमिमां । अनग्निगिकेतकैवैकाहारमनाश्रमं ।
विमुक्त सङ्गमं दृष्ट्वा प्रोचुः स्वपितरो मुनिः । पितर उवाच । वत्स कस्मात् त्वया पुण्ये न कृतोदारसंग्रहः । स्वर्गापवर्गहेतुत्वात् वद-
स्तनानिशं विना । गृही समस्त देवानां पितृणां तथास्तनं । ऋषीणामतिथीनां कूर्कन् लोकानुपश्रुते । स्वाहोत्सारणतो देवान्
स्वहोत्सारणतः पितृन् । विभज्यन्नदानेन भूतादीनतिथीनपि । स त्वं दैवादृणाद्वत्स वक्त्रममदृणादपि । अवाप्नोषि मनुष्यार्थं भूते-
भ्यश्च दिने दिने । अनुत्पाद्य सूतान् देवान् सन्तुर्प्य च स्वकान् पितृन् । भूतादींश्च स्वकान् मोत्यां स्वर्गतिं गच्छसि चि ।
क्लेशमेवैककं पुत्रं मन्यामोत्र भवेत्तव । यतस्त नरकं तद्वत् क्लेशमेवान्यजन्मनि । रुचिरुवाच । परिग्रहोति दुःखार पापायाधो-
गतेस्तथा । भवत्यतो मया पूर्वं न कृतो दारसंग्रहः । आत्मानः संश्रमोपारः क्रियते क्वनियन्नदा । स युक्तिहेतुर्न भवत्यपिदारपरि-
ग्रहात् । प्रकाल्यते हनुदिवसं यदात्मा निस्परिग्रहैः । यमत्रपक्वदिक्कोमि चित्तात्तोभिर्करं हि तत् । अनेक भवसंभूत कर्म
पक्वकि ता वृद्धेः । आत्मा सदासनातोऽरैः प्रकाल्यानियतेन्द्रियैः । पितर उवाच । युक्तं प्रकालनं कर्तुं मात्मानो नियतेन्द्रियैः ।
किन्तु नोपारमार्गोरं यत्र त्वं पुत्रं वर्तसे । पुत्रान्नदाने रद्भुतं लभ्यते नाभिसन्धितैः । फलैस्तथोभोर्गैश्च पूर्वकर्म शुभाशुभैः
एवं न वदो भवति कूर्कतः कारणात्कं । न च वद्वाय तं कर्म भवत्यनभिसन्धितं । पूर्वं कर्मं कृतं भोर्गैः क्रीयते हनिर्निशं
तदा । सुखदुःखात्कै वत्स पुण्यापुण्यात्कं नृणां । एतं प्रकाल्यते प्राज्ञैरत्रावकाष्ठ मोक्षते । न त्वेवमविवेकेन पाप-

॥ * ॥ सांवत्सरिकश्राद्धकौदिकश्राद्धम् ॥ * ॥

कृतं तस्याङ्क्यायै तृणैः क्वरि त्राङ्कणे सोपकरणमन्त्रादि पात्रं समर्पितं । इति द्विजहस्ते दद्यात् । ॐ स्वस्तीति संगृह्य
गायत्रीं जपेत् कामस्तुतिकं पठेत् ततो हस्तिद्रावधारणं कुर्यात् । विष्णुरोम् तत्सदद्येत्यादि कृतैतत् एकोद्विष्ट विधिक
सांवत्सरिकश्राद्ध कर्माच्छिद्रमस्तु । ततो विष्णुस्मरणं । विष्णुरोम् तत्सदद्येत्यादि अमुक गोत्रः श्री अमुक देवशर्मा कृतै-
तत् एकोद्विष्ट विधिक सांवत्सरिक श्राद्धकर्माणि यद्वैश्वानरं जातं तदोषोपशमनाय दशधा श्री विष्णुस्मरणमहं करिष्ये ।
इति दशधा विष्णुस्मरणं कुर्यात् । ॐ अजानादयदि वा मोहादित्यादि । अद्येत्यादि मया एतत् कृतं कर्म श्री विष्णुस्मरणे
समर्पितं । ॐ न्यूनातिरिक्तता इत्यादि । ॐ प्रीयतां पुण्डरीकाक्ष इत्यादि । ततः पिण्डांस्तु गो हज विप्रेभ्यो अग्नी
जले वा दद्यात् । इति दत्त्वा कुशान् त्यक्त्वा हस्तपादौ प्रक्षाल्याचम्य सूर्यानमस्कारं कृत्वा दीपाच्छादनं कुर्यात् ततः शान्त्या-
शीर्वादं कुर्यात् ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

इत्येकोद्विष्ट विधिक सांवत्सरिकश्राद्ध प्रयोगः समाप्तः ॥ * ॥ * ॥

দদ্যাৎ । ওঁ অঘোরঃ পিতাস্তু ইতি বদেৎ । ওঁ অস্তু ব্রাহ্মণঃ । ওঁ গোত্রনো বর্দ্ধতামিতি বদেৎ । ওঁ বর্দ্ধতামিতি ব্রাহ্মণঃ । ওঁ আশিষো
 মে প্রদীয়ন্তাৎ ইতি বদেৎ । ওঁ আশিষঃ প্রতিগৃহ্ণত্বামিতি ব্রাহ্মণঃ । ওঁ দাতারো নোহভিবর্দ্ধন্তাৎ বেদাঃ সন্ততিরেব চ । শ্রদ্ধা চ নো মা
 ব্যগমদ্বহুদেয়ঞ্চ নো হস্তিতি । অন্নঞ্চ নো বহু ভবেদতিথীংশ্চ লভেমহি । যাচিতারশ্চ নঃ সন্তু মা চ যাচি স্মকঞ্চন । অন্নং প্রবর্দ্ধতাং
 নিত্যং দাতা শতং জীবতু । যেভাঃ সঙ্কল্পিতা দ্বিজাস্তেষামক্ষয়া তৃপ্তিরস্ত । এতাঃ সত্যা আশিষঃ সন্তু পিতৃবর প্রসাদোহস্ত । ইতি
 পঠিত্বা আসনে পুষ্পং দত্ত্বা আসনাৎ পুষ্পান্তর মানীয় ভূমিং স্পর্শয়িত্বা শিরসি দদ্যাৎ । ততো দক্ষিণান্দদ্যাৎ । সতিল-
 মোটকং গৃহীত্বা বিষ্ণুরোম্ তৎসদদ্যোত্যাди অমুক গোত্রস্য পিতুরমুক দেবশর্ষণঃ কুতৈতৎ একোদ্दिष्ट विधिक सांबंसरिक
 श्राद्धकर्षणः प्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं रजतं तन्मुल्यं वा विष्णु दैवतं यथासम्भव गोत्रनाम्ने ब्राह्मणायैहं ददामि । इत्यासने
 दद्यात् । ওঁ তয়া দক্ষিণয়া সদক্ষিণমস্তু ওঁ রজতং রজতং রজতমিতি তর্জ্জনীং দর্শয়েৎ । পুনর্জ্জলগণ্ডুষং দদ্যাৎ । ওঁ অস্তু ব্রাহ্মণঃ
 ওঁ দেবতাভ্য ইতি ত্রিঃ পঠিত্বা জলেন বেষ্টয়েৎ । ওঁ অভিরম্যতাং ক্ষমস্ব ইत्याসনং চালয়েৎ । ওঁ অভিরতো স্ব ইতি
 ব্রাহ্মণঃ । ততো জলপুষ্পং দত্ত্বা ওঁ আ মা বাজস্য প্রসবো জগম্যা দেমে দ্যা বা পৃথিবী বিশ্বরূপে আমাগন্তুং পিতরা মাতরা যুব
 মা মা সোমো হৃয়তত্বায় গম্যাৎ । ওঁ পিতা স্বর্গঃ পিতা ধর্মঃ পিতা হি পরমন্তপঃ । পিতরি প্রীতিমাপনে প্রীয়ন্তে সর্বদেবতাঃ ।
 পিতৃচরণেভ্যো নমঃ । ইতি পঠিত্বা প্রণমেৎ । ততঃ গাত্রসমর্পণং । ওঁ ভবতাহং কৃতার্থীকৃত ইতি বদেৎ । ওঁ কৃতার্থো ভব
 ইতি ব্রাহ্মণঃ । তত উদমুখায় ব্রাহ্মণায় পাদ্যাदीनि दत्त्वा षयं प्राङ्मुखो भूया द्विजस्य दक्षिणासूक्तं गृहीत्वा ओं यस्या श्राद्धं

॥ * ॥ সর্ষসংকর্মপদ্ধতিঃ ॥ * ॥

॥ सांख्यसंस्कारिकेकादिकृष्टादिनां ॥ १ ॥

मोटकेन गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र पितुरमुक देवशर्मनेतः प्रत्यवनेजनं तुभ्यं स्वधा । इति पिण्डोपरि दद्यात् ।
ततो नीवी मोटकं त्यजेत् । ततो हस्तद्वयेन पिण्डोपरि षडङ्गलिमन्त्रं पठेत् । ॐ नमस्ते पितः शुभ्याय । ॐ नमस्ते
पितस्तपसे । ॐ नमस्ते पितारस्यार । ॐ नमस्ते पितर्यज्जीवः तस्मै । ॐ नमस्ते पितर्योराय मन्यवे ॐ स्वधायै पितर्यमः । ततो
नवमनवया वासः सूत्रं मोटकेन सह ॐ एतद्वः पितरो वासः । इति पिण्डोपरि दद्यात् । ततः सतिलमोटकं गृहीत्वा
विष्णुरोम् अमुक गोत्र पितरमुक देवशर्मनेतद्वासस्तुभ्यं स्वधा । इत्युत्सृज्य दद्यात् । ततः पिण्डोपरि उर्ज्जधारः दद्यात् ।
ॐ उर्ज्जः बहन्तीरयुतं युतं परः कीलालं परिसुतं स्वधास् तर्पयत मे पितरं । इति दद्यात् । ततो गङ्गादिना तुष्ठीं
पिण्डं भास्कर मूर्तिं ध्यायन् पूजयेत् । यावत् प्रदीपस्तिष्ठति तावन्नारायणनामानुकीर्तनं कुर्यात् । ततो दीपे निर्वापिते
आसने ब्राह्मणाय जलगण्डुषं दत्त्वा ॐ पिण्डं सम्पन्नमिति पृच्छेत् । ॐ सुसम्पन्नमस्तु ब्राह्मणः । ॐ पिण्डं गयां वच्छ इति
सकाल्यं श्राद्धं पात्रान्तरे स्थापयेत् । ततस्तुरगं कुशान् भागद्वयं कृत्वा ॐ सुसुप्रोक्तमस्तु । इति स्तुरगं कुशोपरि जलगण्डुषं
दद्यात् । ॐ अस्तु ब्राह्मणः । ॐ शिवा आपः सस्तु । इत्यासने जलं दद्यात् । ॐ सस्तु ब्राह्मणः । ॐ सोमनश्चमस्तु पूष्पं
दद्यात् । ॐ अस्तु ब्राह्मणः । ॐ अक्षतकारिष्ठकास्तु इत्यक्षतान्दद्यात् ॐ अस्तु ब्राह्मणः । ततो हक्यां कुर्यात् । सतिलमोटकं
गृहीत्वा विष्णुरोम् तत्सददोत्यादि अमुक गोत्रस्य पितुरमुक देवशर्मण एकोदिकृष्टविधिक सांख्यसंस्कारिक श्राद्धे इन्मिन्दभविद-
मन्नपानादिकमकथ्य मुपतिष्ठतां । इत्यासने दद्यात् । ॐ अस्तु ब्राह्मणः । ॐ सर्वं तस्मै उपतिष्ठतां इति । पुनर्जलगण्डुषं

मिति वदेत् । ॐ सुश्रुदितमिति ब्राह्मणः । ॐ शेषमन्नमप्यस्तीति वदेत् । ॐ ईकेतेभ्यो यथा सुखं विनियुज्यतामिति ब्राह्मणः ।
 ततो ब्राह्मणाय जलगण्डुयं दत्त्वा ॐ पिण्डानमहं करोमि इति कृताञ्जलिः । ॐ कुरुष इति ब्राह्मणः । ततो आत्संमुखे
 ॐ निहन्मि सर्वं यदमेध्यावदुत्तेद्वेदताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया । रुक्मांसि यक्षाः सपिशाचसंघा इता मया वातुधानाश्च सर्वे । इति
 मन्त्रेण नैर्ऋतादि क्रमेण दक्षिणां च चतुष्कोणं मण्डलं कृत्वा ॐ अपहतानिहन्मिभ्यां कुशमूलेन दक्षिणां च रेखां कृत्वा रेखा-
 मभ्युक्त्यं वामे मोटिकेन नीवीवक्रनं कृत्वा वामहस्तेन पिण्डस्थानं धृत्वा दक्षिण हस्तेन सतिलमोटिकं गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक
 गोत्र पितरमुक देवशर्मन्नेतदवनेनिक्कु तुभ्यं स्वधा । इति पिण्डस्थाने दद्यात् । ततस्तुलसीं दूरीकृत्य कुशास्तरणं कृत्वा ॐ
 अपहता सुरारुक्मांसि वेदिषद । इति तिलान् विकीर्य ॐ मधुवातेति पठित्वा पिण्डे घृत मधु तिलान्दत्त्वा सतिल मोटिकेन
 सह पिण्डं गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र पितरमुक देवशर्मन्नेतत् पिण्डं सतिलोदकं तुभ्यं स्वधा । इत्यङ्गुष्ठं संलग्नं
 कुशोपरि पितृतीर्थेन दद्यात् । यदि गद्गोदकं सप्तवति तदा सतिलगद्गोदकमिति विशेषः । ततः पिण्डान्तिके पिण्ड
 शेषं विकीरेत् । ततः कृताञ्जलिः । ॐ अत्र पितृर्मादरस्य यथा भागमारवायस्य । ततो वामावर्तेनोदङ्मुखः । ॐ वसन्ताय
 नमस्तुभ्यं ग्रीष्माय च नमो नमः । वर्षाभ्यश्च शरत्संज्ञं ऋतवे च नमः मदा । हेमन्ताय नमस्तुभ्यं नमस्ते शिशिराय च । याम-
 संवत्सरेभ्यश्च दिवसेभ्यो नमो नमः । इति त्रिः पठेत् । ॐ षड्भ्यः ऋतुभ्यो नमः । इति श्वांसं मूढेत् । ततो दक्षिणा
 मुखः कृताञ्जलिः । ॐ अमीमदं पिता यथाभागमारवा इति । इति पठेत् ततः पिण्डपात्रे हस्तं प्रक्षाल्य तज्जलं सतिलं

॥ सांख्यनिरिकेकेदिक्किसादिन् ॥ • • ॥

आपः इदं हविः एतान्युपकरणानि । ॐ यथा सूखं वाग्यतः स्वद । इति ब्राह्मणाय पुनर्जलगुणं दत्त्वा मधुदानं कुर्यात् ।
ॐ मधुवाता खतारते मधुक्करन्ति सिद्धवः माध्वीर्नः सन्तोषधीः । मधुनक्तनुतोषसो मधुमं पार्थिवं रजः मधुदोर्नस्त नः पिता
मधुमान्नो वनस्पतिर्षधुमांस्त सूर्योः माध्वीर्गावो भवन्त नः । इति पठित्वा मधुमध्विति जपेत् । ततः कृताञ्जलिः । ॐ सिद्धान्न
दानं मधुदानं कर्त्वाच्छिद्रमस्त । ॐ अस्त इति ब्राह्मणः । ततो रुचिस्तुवादिकं पठेत् । ततः ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधि-
हीनं यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त । ॐ योगीश्वरं याञ्जवन्क्यां संपूज्य मुनयोऽब्रुवन् । वर्णाश्रमेतरांगान्ने । क्रहि धर्मानशेषतः ।
मन्त्रि विष्णुं हारीत याञ्जवन्क्याशनोऽग्निराः । यमापस्तम्ब सप्तर्षीः कात्यायन बृहस्पती । पराशर व्यास शङ्खा लिखिता दक्ष
गौतमो । शातातपो वनिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः । ॐ तद्विष्णोरित्यादि । ॐ दुर्योधनो मनुमयो महाक्रमः स्कन्धः कर्णः
शकुनिसुतश्च शाखा । दुर्योधनः पुष्पफले समुद्धे मूलं राजा धृतराष्ट्रोऽमनीषी । ॐ युधिष्ठिरो धर्ममयो महाक्रमः स्कन्धोऽर्जुनो भीम-
सेनोऽस्त शाखा । माद्रीसुतो पुष्पफले समुद्धे मूलं कृष्णे ब्रह्मच ब्राह्मणाश्च । ॐ शशु व्याधा दशार्णेषु यगाः कालाञ्जरे गिरौ
चक्रवाकाः सरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे । तेषि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः । प्रस्थिता दूरमध्वानं युरं तेभ्योऽवसीदतः ।
ततः स्वदक्षिणेभूमौ कुशानास्तुर्ष्य मोटकेन सह जलमन्नं गृहीत्वा ॐ अग्निदक्काश्च ये जीवा येष्यदक्काः कुले मम । भूमौ दत्तेन
तृप्यन्त तृप्ता यान्त परां गतिं । इत्यनेन कुशोपरि दद्यात् । ततः कृताञ्जलिः । ॐ येषां न माता न पिता न वसुर्नैवान्न-
सिद्धिर्नतथान्नमस्ति । तदुपुयेऽन्नं भुवि दत्तमेतत् प्रयास्तु लोकारं सुखाय तद्भुत् । ततो ब्राह्मणाय जलगुणं दत्त्वा ॐ स्वदित-

সিদ্ধমিদমানমত্রাস্ব । ইতি পঠেৎ । ॐ আশ্বতামিতি ব্রাহ্মণঃ । ততো ব্রাহ্মণায় জলগণ্ডুষং দত্ত্বা কৃতাজ্জলিঃ । ॐ দেবতাভ্যঃ
পিতৃভ্যশ্চ মহাযোগিত্য এবচ । নমঃ স্বধারৈ স্বাহারৈ নিত্যমেব ভবন্তি । ইতি ত্রিঃ পঠেৎ । তত আমনং ধৃত্বা গায়ত্রীং
জপেৎ । ততো ব্রাহ্মণায় জলগণ্ডুষং দত্ত্বা তুলসীপত্রমাদায় মোটকং গৃহীত্বা অনুজ্ঞাং কুর্য্যাৎ । বিকুরোম্ তৎসদদ্য
অমুকে মাসি অমুকে পক্ষে অমুক তিথৌ অমুক গোত্রস্ত পিতুরমুক দেবশর্ঙ্গণঃ একোদ্ভিষ্টবিধিক সাংবৎসরিক শ্রাদ্ধং সিদ্ধান্নেন
স্বতাদ্যপকরণ সহিতেন সবস্ত তিলোদকেন দর্ভময় ব্রাহ্মণেহহং করিষ্যে । ইত্যামনে দদ্যাৎ । ॐ কুরুষ ইতি ব্রাহ্মণঃ । ততো
মোটকং গৃহীত্বা বিকুরোম্ অমুক গোত্র পিতরমুক দেবশর্ঙ্গনেতদর্ভাসন তুভাং স্বধা । ইত্যামনে দত্ত্বা কুশব্রাহ্মণস্য পাদ-
য়োরধঃ কুশান্দত্ত্বা যজ্জলেন শ্রাদ্ধীর দেব্যং ভূমিঞ্চ প্রোক্ষয়েৎ । রক্ষার্থমুদকপাত্রমেকদেশে স্থাপয়েৎ । তত আবাহনং । ॐ
অপহতা সুরারক্ষাংসি বেদিষদ ইতি পিতৃতীর্থেন তিলান্ বিকীরেৎ । ততোহর্ঘ্যদানং । ব্রাহ্মণাগ্র ভূমৌ দক্ষিণাগ্রং কুশ-
পত্রমেকং পাতয়িত্বা তদুপরি দক্ষিণাগ্রামনে একাং দ্রোণীং স্থাপয়েৎ । ততঃ সাগ্রং কুশপত্রমেকং পবিত্রার্থং গৃহীত্বা ॐ
পবিত্রমসি বৈষ্ণবীতি মন্ত্রেণ প্রাদেশ প্রমাণং নখব্যতিরেকেন ছিত্বা বামহস্তেন গৃহীত্বা দক্ষিণহস্তেন ॐ বিষ্ণুর্মনসা পূতমসীতি-
স্মাপয়িত্বা তস্মাৎ দ্রোণ্যাং দক্ষিণাগ্রং স্থাপয়েৎ । ততঃ ॐ শন্নদেবীরিতিবারত্রয়ং পঠিত্বা জলগণ্ডুষত্রয়ং দত্ত্বা ॐ তিলোসি
সোমদৈবতো গোসবো দেবনির্গিতঃ । প্রতুমদ্বিঃ প্রক্তঃ স্বধয়া পিতৃন্ লোকান্ প্রীণাহি নঃ স্বাহা । ইতি মন্ত্রেণ তিলান্
বিকীর্য তুষ্ণীং গন্ধপুষ্পে দত্ত্বা কুশান্তুরেণাচ্ছাদনং কুর্য্যাৎ । ততঃ কৃতাজ্জলিঃ । ॐ অচ্ছিদ্রমিদমর্ঘ্যপাত্রমস্ত । ইতি পঠেৎ ।

ॐ अस्तु इति ब्राह्मणं ततः उखाटनं ब्राह्मणहस्तं पवित्रदानं । जलान्तरं पुष्पान्तरं दद्यात् । ॐ शिरः पाण्यादि सर्वं
 गात्रेभ्यो नमः । इत्यर्घ्यपात्रं पुष्पं दद्यात् । ततोर्घ्यपात्रं जलं वामहस्ते धृत्वा दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य ॐ या दिव्या आपः
 परमेत्यादि मन्त्रं पठित्वा सतिलमोटकं गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र पितरमुक देवशर्मन्नेवो र्घ्यस्तुभ्यं स्वधा । ततो
 गन्नादिदानं । गन्ना पुष्प धूप दीप वामांसि दत्त्वा मोटकं गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र पितरमुक देवशर्मन्नेतानि
 गन्ना पुष्प धूप दीप यज्ञोपवीतवामांसि तुभ्यं स्वधा इत्यामने दद्यात् । ततः प्रत्येकं देवाय दर्शयेत् । एष ते गन्नाः
 एतन्ते पुष्पा एष ते धूपः एष ते दीपः । एतन्ते यज्ञोपवीतं एतन्ते वस्त्रं एतन्ते सोपकरणं एतन्ते तामूलं । ततः
 कृताञ्जलिः । ॐ गन्नादिदानमिदमच्छिद्रमस्तु । ॐ अस्तु इति ब्राह्मणः । ॐ भोजनपात्रमहं पातयिष्ये ॐ पातय इति
 ब्राह्मणः । ततो ब्राह्मणाग्रतो नैर्खातादि क्रमेण दक्षिणाग्रं चतुष्कोणं मण्डलं कृत्वा तदुपरि भोजनपात्रं पातयित्वा सर्वमन्न
 व्याञ्जनादिकं परिवेषयेत् किन्तु कुष्माण्डलावु वार्ताकी निषेधः । ब्राह्मणदक्षिणे सामिष सिद्धान्नव्याञ्जनं जलं दद्यात् । ततः
 पात्रं वामहस्तेन धृत्वा दक्षिण हस्तेन ॐ एतत्सर्वं हविः । श्री विष्णे कव्यामिदं रक्षस्व इति जलाभ्याङ्गं । ॐ इदं विष्णु-
 र्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं समुत्तमं पांशुले । इत्यङ्गुष्ठनिवेशनं । ॐ अपहता सुरारक्षांसि वेदिषद इति तिलान् विकीर्य
 ॐ आपोशानमिति जलगण्डं दत्त्वा अन्नोपरि गायत्रीं जपेत् । ततः सतिलमोटकं गृहीत्वा विष्णुरोम् अमुक गोत्र
 पितरमुक देवशर्मन्नेतत् समुत्तमकरणं सिद्धान्नव्याञ्जनं तुभ्यं स्वधा इत्यङ्गुष्ठं प्रत्येकं देवाय दर्शयेत् । इदमन्नं इमा

मार्कण्डेय उवाच ॥ * ॥ एवञ्च स्वतस्तुश्च तेजसो राशिरुच्छिखः । प्रादुर्बभूव सहसा गगनव्याप्तिकारः । तद्दृष्ट्वा सुमह-
 भेजः समामाद्य ह्यितं जगत् । जानुभ्यामवनिं गत्वा रुचिः श्रोत्रमिदं जगौ । रुचिरुवाच । अर्चितानाममूर्त्त्यां पितॄणां दीप्त-
 तेजसां । नमस्यामि सदा तेषां ध्यानिनां दिव्यचक्षुषां । इन्द्रदीनां नेतारो दक्षमारीचरो सुधा । र्षीणां तथान्येषां
 तान्ममश्यामि कामदान् । मन्वादीनां मुनीन्द्राणां सूर्याचन्द्रमसोस्तथा । तान्ममस्यामहं सर्वान् पितॄन्पशु षावपि । नक्षत्रा-
 णां ग्रहाणां वायुध्यानभस सुधा । द्यावापृथिव्योश्च सदा नमस्यामि कृताञ्जलिः । देवर्षीणां जनितृश्च सर्वलोक नम-
 स्कृतान् । अक्षयश्च सदा दातॄन्ममस्यामि कृताञ्जलिः । प्रजापतेः कश्यपाय वरुणाय च । योगेश्वरेभ्यः सदा नमस्यामि
 कृताञ्जलिः । नमो गणेशाय सप्तभ्यः सुधा लोकेषु सप्तसु । स्वयम्भुवे नमस्यामि ब्रह्मणे योगचक्षुषे । सामाधारान् पितॄ-
 गणान् योगमूर्तिधरां सुधा । नमस्यामि सदा सोमं पितरं जगतामहं । अग्निरूपां सुथैवान्यान्ममस्यामि पितॄन्हं । अग्नी-
 सोममयं विश्वं यत एतदशेषतः । ये च तेजसि ये चैते सोमसूर्याग्निमूर्त्तयः । जगत् स्वरूपिणश्चैव ता ब्रह्मस्वरूपिणः ।
 तेभ्यो ह्यथिलेभ्यो योगिभ्यः पित्रेभ्यो यतमानसः । नमो नमो नमस्ते मे प्रसीदन्तु स्वधाभुजः । मार्कण्डे उवाच । एवं
 स्तुतास्तुतस्तेन तेजसा मुनिसत्तम । निश्चक्रमु स्ते पितरो भासयन्तो दिशो दश । निवेदितकृ यत्तेन पुष्पगन्धानुलेपनं । तद्वासि-
 तानाथ स तान् ददृशे पुरतः स्थितान् । प्रनिपत्य पुनर्भक्त्या पुनरेव कृताञ्जलिः । नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यमित्याह पृथगागृतः । ततः
 प्रसन्नाः पितरस्तमुचुर्मु निसत्तमं । वरं वृणीध्वेति स तानुवाचानतकन्नरः । रुचिरुवाच । सांप्रतं सर्गकर्तृत्वमादिक्तं ब्रह्मणा मम ।

सोऽहं पत्नीमभिप्रायामि धन्यां दिव्यां प्रजावतीं । पितर उचुः । अत्रैव सदाः पत्नीते भवत्विति मनोरमा । तस्यां पुत्रो
 भविता भवतो मनुकृतमः । मनुकुराधिपो धीमांस्तुनामैवोपलक्षितः । रुचे रौच्य इति ख्यातिं प्रयास्यति उगत्रये । तस्यापि
 बहवः पुत्रा महाबलपराक्रमाः । भविष्यन्ति महात्मानः पृथिवीपरिपालकाः । तत्र प्रजापतिर्भूत्वा प्रजाः सृष्ट्वा चतुर्दिशाः ।
 स्त्रीणाधिकारो धर्मस्तुतः सिद्धिमवाप्स्यसि । स्तोत्रेणानेन च नरो योऽन्मान् स्तोष्यति भक्तितः । तस्य तुष्टा यत्र भोगानत्यजं
 ज्ञानमुत्तमं । शरीरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रादिकस्तथा । वाङ्मतिः सततं स्तव्याः स्तोत्रेणानेन वै यतः । श्राद्धेषु य इमं भक्त्या
 अस्मत् प्रीतिकरं स्तवं । पठिष्यति द्विजाग्र्याणां विप्राणां बुद्धतां पुरः । स्तोत्रश्रवणसंप्रीत्या सर्वाग्ने कृते परे ।
 अस्माकमङ्गलं श्राद्धं तद्विषयत्यसंशयं । यद्यप्यश्राद्धिर्यं श्राद्धं यद्यप्युपहृतं भवेत् । अन्यायोपास्तविने यदि वा कृत- ४७८
 मन्यथा । अश्राद्धाहैरुपहृतैरुपहारैस्तथा कृतं । अकालेपथवा देशे विधिहीनमथापि वा । अश्राद्धया वा पूर्वैर्दत्तमाश्रित्य यत्र
 कृतं । अस्माकं तृप्तये श्राद्धं तथोपेतदुदीरणात् । यत्रैतत् पठ्यते श्राद्धे स्तोत्रमस्मत् सुखावहं । अस्माकं जायते
 तृप्तिसुत्र द्वादशवार्षिकी । हेमन्ते द्वादशाकानि तृप्तयेतत् प्रयच्छति । शिशिरे द्विगुणाकांश्च तृप्तेस्तोत्रमिदं स्मृतं ।
 वसन्ते षोडश समा तृप्तये श्राद्धकर्म्मणि । ऋष्ये च षोडशैवैतत् पठितं तृप्तिकारकं । विकालेपि कृतेश्राद्धे स्तोत्रेणानेन
 नाधिते । वर्षासु तृप्तिरस्माकमङ्गला जायते रुचे । शरत्कालेपि पठितं श्राद्धकाले प्रयच्छति । अस्माकत्वं पुरुषैस्तृप्तिं

पञ्चदशदिकीं । यस्मिन् गृहेऽपि लिखितमेतन्निष्ठति नित्यं । सन्निधानं कृते श्राद्धे तत्रास्माकं भविष्यति । तस्मादेतं
द्वया श्राद्धे विप्रानां भुङ्क्तां पुरः । श्रावणीयं महाभाग अस्माकं तृप्तिहेतुकं ॥ * ॥ * ॥ * ॥

॥ * ॥ इति मार्कण्डेयपुराणे रौच्यमन्त्रे पितृवरप्रदानं नाम रुचिस्तोत्रं समाप्तं ॥ * ॥

॥ * ॥ हलायुध सम्यत श्राद्धकाण्डे प्रकाशे यत्रुवानपि विशुद्धादर्शाभावात् तत्र प्रकाशं सांप्रतं रघुनन्दनप्रणीतं ॥ * ॥

॥ * ॥ * ॥ * ॥ शूद्रकृत्यं प्रकाशयाम्यहमिति ॥ * ॥ * ॥ * ॥

ॐ नमो गणेशाय । प्रणम्य सच्चिदानन्दं शूद्रानां न्यायवर्तिगां । श्राद्धाहः कृत्ययोजित्वं वक्ति श्री. रघुनन्दनः । अथ श्राद्धकृत्यां ।
 तत्र मत्स्यपुराणं । एवं शूद्रोऽपि सामान्यं रुद्धिश्राद्धं सर्वदा । नमस्कारेण मन्त्रेण कुर्यादामान्नबद्धुधः । दानप्रधानः शूद्रः
 न्यादित्याह भगवन् प्रभुः । दानेन सर्वकामाप्तिरम्या संजायते यतः । अतो दानमेवापेक्षितं ननु भोजनमपि । सामान्यं
 सर्वजन कर्तव्यत्वेन प्रतिमास कृष्णपक्षादि विहित श्राद्धं आढ्यदयिक श्राद्धं एवं द्विजातिवच्छूद्रोऽपि कुर्यादित्ययः । नमस्कारेण
 मन्त्रेण ननु स्वयं पठित मन्त्रान्तरेण । आमाम्नवदित्यानेन जलसेकसिद्धमन्नं व्यावृत्यते । श्विन्नमन्नमुदाहृतमिति वशिष्ठ वचनेन श्विन्न-
 म्यैवान्नत्वाभिधानां कन्दुपक्वम्य भुक्तत्वं । हारीतेन श्विन्नभर्जनयोः पृथक्त्वमुक्तं यथा आदीपन तापन श्वेदन भर्जन
 पचनादिभिः पक्वमीति अस्यार्थः आदीपनं काष्ठानां तापनं तोयादे श्वेदनं धान्यादेः उर्जनं शवादेः पचनं तण्डु-
 लादेरिति पक्वमीत्युनेति कम्पतरुः । अतएव श्विन्नधान्य तण्डुलेन व्यवह्रियते । कन्दुपक्व स्नेहपक्व पायसं दधिसक्तवः । द्विजै-
 रेतानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यापि । इति कूर्मपुराण वचने शूद्रकर्तृक कन्दुपक्वादौ श्राद्धेण भक्ष्यत्वेनापि श्राद्धे देयत्वं
 युक्तं । कन्दुपक्वं जलोपसेकं विना केवल पात्रे बहिर्ना यत् पक्वं । पायसं पाकेन काठिन्य विकारापन्नं दुग्धं परं
 मन्नं परत्वे पुंलिङ्ग निर्देशापत्तेः । तथा चामरः परमाम्नस्तु पायस इति । एवञ्च दिने त्रयोदशे प्राप्ते पाकेन भोजये-
 द्दिजान् । इयं विधिः प्रयोज्यव्या शूद्राणां मन्त्रवर्जिता । इति श्राद्धचिन्तामणिप्रत वराहपुराणवचनमपि कन्दुपक्वपरं ।
 एतेन एतद्वचनद्वयं सच्छूद्रपरमिति मैथिलोक्तं हेयं । एवमामस्यापि श्राद्धे देयत्वं सामगश्राद्धतत्त्वे अनुसन्धेयं ।

तत्र देव्य देवता प्रकाशाय ब्राह्मणेन मन्त्राः पाठ्याः । अयमेव विधिः प्रोक्ताः शूद्राणां मन्त्रवर्जितः । अमन्त्रश्च तु शूद्रश्च
विप्रो मन्त्रेण गृह्यते इति बराह पुराणात् । अयं श्राद्धैतिकर्तव्यता विधिः शूद्रकर्तृक मन्त्र पाठ रहितः शूद्रश्च मन्त्र पाठा-
नधिकार सिद्धौ यदमन्त्रश्चेति पुनर्वचनं तं स्त्रिया ग्रहणार्थं परिभाषार्थकं ततश्च तं कर्म मन्त्रेण विप्रस्तदीय कर्मकार-
यितृ ब्राह्मणे गृह्यते सम्यग्यते तेन मन्त्रः पठनीय इति तात्पर्यात् तत्र यजुर्वेदिको मन्त्रः । तथा च स्मृतिः आर्यक्रमेण
सर्वत्र शूद्रा राजसनेरिनः । तस्माच्छूद्रः स्वरं कर्म यजुर्वेदेन कारयेत् । आर्यक्रमेण सूत्रोक्त क्रमेण यजुर्वेद मन्त्रि
गृहादिना । चतुर्णामपि वर्णानां यानि प्रोक्तानि श्रेयसे । धर्म शास्त्राणि राजेन्द्र शृणु तानि नृपोत्तम । विशेषतस्तु शूद्राणां
पावनानि मनीषिभिः । अष्टादश पुराणानि चरितं राघवस्य च । रामस्य कुरुशार्दूल धर्मकार्थ सिद्धये । तथोक्तं भारतं
वीर पाराशर्येण धीमता । वेदार्थं सकलं योज्य धर्मशास्त्राणि च प्रभो । इति भविष्य पुराणांशेषां पौराणिको विधिः
श्रेष्ठः । योज्य योजयित्वा अत्र च वेदमन्त्र वर्ज्यं शूद्रस्येति वचने वेदेद्युपादानां श्राद्धेऽपि पौराणिको मन्त्रः शूद्रेण पठनीय
इति मैथिलैरुक्तं तन्न बराहपुराणे शूद्राणां मन्त्र वर्जित इत्यनेन मन्त्रमात्र निषेधात् । मत्स्यपुराणे नमस्कारेण मन्त्रेणैद्युपादानाच्च
पौराणिकस्यापि श्राद्धे निषेध प्रतीतेः । एवञ्च स्नाने । त्रसक्तत्र विशामेव मन्त्रवत् स्नानमिष्यते । तृष्णीमेवहि शूद्रस्य मनम-
स्कारकं मतमित्यनेन नमस्कार मात्र विधानात् । पञ्च यज्ञेऽपि । शूद्रस्य द्विजशुक्रया तया जीवन् वनिग्भवेत् । शिष्टेषु वा
विविधैर्जीवेद्विजातिहितमाचरन् । धार्यारतिः शुचिर्भूत्य भर्ता श्राद्धक्रियारतः । नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्च यज्ञान् हाप-

ये। इत्यनेन नमस्कारं मात्रं विधानात् श्राद्धादिषु पौराणिकं मन्त्रनिषेधः। ततश्च श्राद्धं स्नानं पञ्च यज्ञेतरत्र शूद्रस्य पौराणिकं मन्त्रपाठः प्रतीयते। अत्र यथेष्टं प्रार्थनं यासि यथेष्टं मङ्गलं कुले इति मनुवचनाच्छूद्रा कार्य्या यथाकुलमिति याज्ञवल्क्यवचनाच्च संस्कारमात्रं कुलधर्मानुरोधेन कालान्तरस्य नाम मङ्गलं विशेषोच्चारणस्याभिधानात् शूद्राणां नामकरणे वसु-
 षोवादि पद्धतियुक्तं नामकरणस्य च प्रतीते वैदिकं कर्मणि शूद्राणां पद्धतियुक्तं नामाभिधानं। शूद्रश्चाचमने देवतीर्थेन
 ओष्ठे मरुज्जलं क्षिपेत् न तु पिवेत्। तथा च याज्ञवल्क्याः। स्वकण्ठतालुगाभिस्तु यथा संख्यां द्विजातरः। शुध्येरन् स्त्री च
 शूद्रश्च मरुत् स्पृष्टाभिरन्ततः। अनुतो ह्यदादि समीपे न तु ओष्ठे उन्नरोन्नरमपकर्षात् अतएव स्पृष्टाभिरित्याहुः न तु
 भक्षिताभिरिति। स्त्री शूद्रः शुध्यते नित्यात् कालानाच्च करोर्त्थयोरिति ब्रह्मपुराणां। याज्ञवल्क्याः। प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन
 विजे नित्यमुपस्पृशेत्। अत्र द्विजस्यैवाचमने ब्राह्मतीर्थोपदेशात् स्त्रीशूद्रयोर्न तेनाचमनं। एवं मितान्तरायां व्यक्त-
 नुक्तं मरीचिना। स्त्रियाम्बेदिकं तीर्थं शूद्रजातेस्तथैव च। मरुदाचमनात् शुद्धिरेतयोरेव चोभयोः। एतदनन्तरमिन्द्रियादि
 स्पर्शनस्तु ब्राह्मणवदेव प्रमाणानन्तरं सामगराजमनेरिनोः श्राद्धाह्निकतन्त्रयोरनुसन्धेयं ॥ * ॥ * ॥

अथ पार्वणश्राद्ध प्रयोगः । श्राद्ध पूर्वदिने कृतनिरामिथैकभोजनः स्वः कर्तव्यानिश्चये तदहितोपि ततः परदिने कृतदेवपूजान्तक्रियो द्विवासा दक्षिणाप्लवने देशे दक्षिणाभिमुखी भूय वामपादक्रमेण कृतपादशौचो दर्भहस्तः प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा दैव तीर्थेन जलेन सकृदोर्ध्वस्पर्शनाचम्य पाषाणैक शर्करासि युक्तां पक्विलां श्रवज्जलां कुमियुतां सकटां दुर्गन्धानिर्मुक्तकां भूमिं त्यक्त्वा उपलिप्यात् भूमौ सदर्थामने चोपविश्य घृतेन तिलतैलेन वा दीपं संस्थाप्य नमो वासुपुरुषाय नम इति वासुतं संपूज्य ॐ तद्विकोः परमं पदं सदा पशन्ति सुरयः । दिवी चक्षुराततम् । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य यज्ञेश्वरं संपूज्य श्राद्धीयाग्रभागं दत्त्वा परकीय भूमौ चेदुश्वामिने मूलामथवा पितृरीत्या इदमन्नं नमो भूमि पितृभ्या नम इति दद्यात् । एतच्च स्वभूमिभूमिक भूमौ च न दद्यात् । अश्वामिकाश्च । अटव्यः पर्वता नद्याः नदीप्रावाहाद्भ्रतश्चतुर्हस्तावच्छिन्ना भूमयः पुण्यानि पुरुषोत्तमादीनामायतनानि गरादीनि क्षेत्राणि दण्डादीन्या- रण्यानि पुण्यानि महानदीनास्तु गङ्गादीनां गर्भस्तद्रूपि सार्द्धहस्तगतं तीरं तद्रूपि उभरतः क्षेत्रद्वयं गङ्गाक्षेत्रं एता भूमयो राजादिभिः स्वशीकृता अपि अश्वामिकाः । सर्वं दैवकृत्यमुत्तरामुखः पातित दक्षिणजानुरूपवीती । सर्वं पितृकृत्यं दक्षिणामुखः प्राचीनावीती पातितवामजानुः । दैवे प्राङ्मुख द्विदर्भयुक्त यवोदकप्रोक्तमामनद्वयं पित्रे तिलोदक प्रोक्त दक्षिणैक दर्भयुक्तमनद्वयं दक्षिणादिशुपकम्प्य प्रणवोच्चारण पूर्वकं सार्द्ध द्वितय वेष्टन युक्तेर्लक्षेण सप्तपञ्चान्य त्र दर्भनिर्मितं दर्भवट्टद्वयं दैवे पश्चिमाग्रत्वेन प्राङ्मुखत्वं । पित्रे दक्षिणाग्रत्वेन ॐ उदङ्मुखत्वं एवं मातामह सशक्तिं

॥ ॥ मर्कण्डेय पद्धतिः ॥ ॥

दैव पितृमातामहस्यनेषु निधार दैवे जलगण्डुषं दत्त्वा नमोऽदद्यामुके मास्यामुक पक्षे अमुक तिथौ अमुक गोत्रस्य पितुरमुक
 दत्त दासस्यामुक गोत्रस्य पितामहस्यामुक दत्त दासस्यामुक गोत्रस्य प्रपितामहस्यामुक दत्त दासस्यामुक गोत्रस्य मातामहस्य अमुक
 गुप्त दासस्यामुक गोत्रस्य प्रमातामहस्यामुक गुप्तदासस्यामुक गोत्रस्य वृद्ध प्रमातामहस्यामुक गुप्त दासस्य पार्ष्वणश्राद्धे
 कर्तव्ये पुरुरवो माद्रवसोर्बिश्चेवां देवानां पार्ष्वणश्राद्धं दत्तमय त्राक्षणेयोरहं करिष्ये इति पृच्छेत् ॐ कुरुष्वेति
 त्राक्षणे प्रतिवचनं एवं वाक्यान्तरे पद्धतेरुल्लेखः पार्ष्वण विधिना श्राद्धमिति सर्वत्र प्रयोज्यं । ततो दक्षिणा-
 मुखः पातित वामजानुः प्राचीनावीति पितृत्राक्षणे जलगण्डुषं दत्त्वा नमोऽदद्यामुके मास्यामुक पक्षे अमुक तिथौ अमुक गोत्रस्य
 पितुरमुक दत्त दासस्यामुक गोत्रस्य पितामहस्यामुक दत्त दासस्यामुक गोत्रस्य प्रपितामहस्यामुक दत्त दासस्य पार्ष्वणश्राद्धं दत्त-
 मय त्राक्षणेहहं करिष्ये इति पृच्छेत् ॐ कुरुष्वेति प्रतिवचनम् । ततो मातामह पक्षे जलगण्डुषं दत्त्वा नमोऽदद्यामुके
 मास्यामुक पक्षेअमुक तिथौ अमुक गोत्रस्य मातामहस्यामुक गुप्त दासस्यामुक गोत्रस्य प्रमातामहस्यामुक गुप्त दासस्यामुक
 गोत्रस्य वृद्धप्रमातामहस्यामुक गुप्त दासस्य पार्ष्वणश्राद्धं दत्तमय त्राक्षणेहहं करिष्ये ॐ कुरुष्वेति प्रतिवचनम् । ततः सप्रणव
 व्याहृतिकां गायत्रीं जपुः ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च । नमः स्वर्धारे स्वाहाः नित्यमेव भवन्ति ।
 इति त्राक्षणेन त्रिः पठिते नमो नम इति जपेत् । ततः पुण्डरीकाक्षं स्मृत्वा वृज्जलेन श्राद्धीय द्रव्य प्रोक्षणं कर्तव्यं रक्षार्थ-
 मुदक पर्णपात्रमेक देणे स्थापयेत् । ततो वामोत्तरीय उदङ्मुखः पातित दक्षिणजानु त्राक्षणे जलगण्डुषं दत्त्वा नमः पुर-

রবো মাদ্রবসৌ বিশ্বে দেবা এতদ্বো দৰ্ভাসনং নম ইতি ঋজুদৰ্ভান্ দেবব্রাহ্মণদক্ষিণ পাশ্বে দদ্যাৎ । ততো দক্ষিণামুখো
 দক্ষিণোত্তরীয়ঃ পাতিত বামজানুঃ পিতৃব্রাহ্মণে জলং দত্ত্বা নমোঃমুক গোত্র পিতরমুক দত্ত দাস অমুক গোত্র পিতামহা-
 মুক দত্ত দাস অমুক গোত্র প্রপিতামহামুক দত্ত দাস এতত্তে দৰ্ভাসনং নম ইতি দক্ষিণাগ্রদ্বিগুণ ভূগ্নদৰ্ভত্ররূপ যোটকং
 পিতৃব্রাহ্মণ বামপাশ্বে দদ্যাৎ । ততো জলং স্পৃষ্ট্বা মাতামহ ব্রাহ্মণে জলং দত্ত্বা নমোঃমুক গোত্র মাতামহামুক গুপ্ত দাস
 অমুক গোত্র প্রমাতামহামুক গুপ্ত দাস অমুক গোত্র বন্ধপ্রমাতামহামুক গুপ্তদাস এতত্তে দৰ্ভাসনং নম ইতি যোটকং মাতামহ
 ব্রাহ্মণ বামপাশ্বে দদ্যাৎ । ততো দৈবে বামোত্তরীয় উত্তরা মুখো যবান্ গৃহীত্বা নমো বিশ্বান্ দেবানাংবাহরিস্যে ইতি পৃচ্ছেৎ ।
 ॐ আবাহয়েত্যস্তরম্ । ॐ বিশ্বেদেবাস আগত শৃণুতা য ইমং হবং এদং বর্হির্নিষীদত ইতি ব্রাহ্মণেন পঠিতে নমো নম
 ইত্যুক্ত্বা তুষ্ণীং যবান্ বিকীরেৎ । ততঃ কৃতাজ্জলিঃ । ॐ বিশ্বে দেবাঃ শৃণুতেমং হবং যে মে হন্তুরীক্ষে য উপদ্য বিষ্ঠ যে
 অগ্নিজিহ্বা উত বা যজত্রা আসাদ্যাম্বিনু বর্হিষি মাদয়ধ্বং ইতি ব্রাহ্মণেন পঠিতে নমো নম ইতি জপেৎ । ততো দক্ষিণা-
 মুখো দক্ষিণোত্তরীয়ঃ পাতিত বামজানু তিলান্ গৃহীত্বা নমঃ পিতৃনাবাহরিস্যে ইতি পংক্তিশ্চেষ্ঠং ব্রাহ্মণং পৃচ্ছেৎ ॐ আবাহ-
 হরেতানুক্তাত ॐ উশন্তুস্তা নিধীমহ্যশন্তুঃ সমিধীমহি উশন্নুশত আবহ পিতৃন্ হবিষে অভবে ইতি ব্রাহ্মণেন পঠিতে নমো নম
 ইত্যাবাহ । ॐ আয়ান্তু নঃ পিতরঃ সোম্যাসৌ হগ্নিস্বাত্তাঃ পথিভির্দেবযানৈরস্মিনু যজ্ঞে স্বথয়া মদন্তো হধি ক্রবন্তু তে অবন্তু স্মানু
 ইতি । ॐ অপহতা সুরারক্ষাংসি বেদিষদ ইতি ব্রাহ্মণেন পঠিতে নমো নম ইত্যনেন তিলান্ বিকীৰ্য্য জলং স্পৃষ্ট্বা দৈবে

॥ * ॥
 পাশ্চাত্যপ্রবর্তনঃ
 ॥ * ॥

पूर्वाग्र दर्भोपरि पित्रे दक्षिणाग्र दर्भोपरि सप्त पात्रानि संस्थाप्य ऽ पवित्रे स्त्रौ वैश्वव्यापिति त्राक्कणेन पठिते नमो नम
 इत्यनेनानखच्छिरः । ऽ विष्णोर्मनसा पूते ह इति त्राक्कणेन पठिते नमो नम इत्यनेन प्रोक्षितं पवित्रमेकैकस्मिन्
 पात्रे एकैकं विन्यस्य तेषु ऽ शनो देवीरभिकृये आपो भवस्तु पीतये शंशोरति श्रवस्तु न इति त्राक्कणेन पठिते
 नमो नम इत्यनेन दैवादि क्रमेण जलं दद्यात् । ततो दैवे । ऽ यवोहसि यवयाम्मद्देशो यवरारातीः । ऽ दिवे त्वा
 अन्नरीक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुक्लन्तां लोकाः पितृसदनमसि इति त्राक्कणेन पठिते नमो नम इति श्वान् विकी-
 रेत् । ततः पित्रादि पात्रेषु ऽ तिलोहसि सोम देवतेया गोमवो देवनिर्घ्नितः प्रत्नमद्विः पृक्तः स्वधरा पितृन् लोकान्
 प्रीणाहि नः स्वाहा । इति त्राक्कणेन पठिते नमो नम इत्युक्त्या प्रत्येकं तिलान्दद्यात् । ततो दैवादि क्रमेण तुक्षीं गन्ध
 पुष्पे दत्त्वा त्राक्कण हस्ते प्रागग्रं पवित्रं दत्त्वा जलान्तरुक् दत्त्वा पुष्पान्तरुणे शिरः प्रभृति सर्वगात्रेभ्यो नम इति पूज-
 येत् । ततो वामहस्तेन पात्रं गृहीत्वा ऽ या दिव्या आपः परमा संवत्सुर्व्या अन्नरीक्षा उत पार्थवीर्या हिरण्यवर्णा यज्जि-
 यस्तु न आपः शिवाः शंशोनाः सुहवा भवस्तु । इति त्राक्कणेन पठिते नमो नम इत्युच्छार्य । नमः पुरुरवो माद्रवसो
 विश्वे देवा एष वो अर्घ्यो नमः । इति देवत्राक्कणे अर्घ्यं दद्यात् । ततो दक्षिणामुखो दक्षिणोत्तरीयः पातित वामजानुः
 पितृत्राक्कणे दक्षिणाग्रं पवित्रं दत्त्वा पूर्ववज्जलान्तरादि दत्त्वा ऽ या दिव्या इत्यादि त्राक्कणेन पठिते नमो नम
 इत्युक्त्या नमो अमुक गोत्र पितरमुक दत्त दास एष ते अर्घ्यो नम । इति त्राक्कणे अर्घ्यं दत्त्वा पात्रं शेष जलरूप संश्रव

॥ पार्वणश्राद्धप्रयोगः ॥ १० ॥

सहित पात्रं पूर्वहाने स्थापयेत् । एवं प्रत्येकं जलं स्पर्ष्ट्वा पितामहादि पञ्चभ्योर्ह्यं दत्त्वा संश्रव सहित पात्रानि
 यथास्थानं संस्थाप्य पितृपात्रे पितामहादि पञ्च पात्रसंश्रव गृहीत्वा प्रपितामहपात्रेण पिधारं स्वयमे समूलदर्तो-
 परि नमः पितृभ्यः स्नानमसीत्यनेन न्युज्जं कुर्यात् । ततो दैवे उभराभिमुखो वामोत्तरीयः पातितदक्षिणजानुः पूरु-
 रवो माद्रवसो विश्वे देवा एतानि वो गन्ध पुष्प धूप दीपाच्छादनानि नम इत्युत्सृज्य एव वो गन्धः एतद्वः पुष्पं एव
 नमो इमुक गोत्र पितरमुक दत्तादास अमुक गोत्र पितामहामुक दत्त दास अमुक गोत्र प्रपितामहामुक दत्त दास एतानि ते
 गन्ध पुष्प धूप दीपाच्छादनानि नम इत्युत्सृज्य एव ते गन्धः एतद्वः पुष्पं एव ते धूप एव ते दीपः एतद्वः आच्छादनं
 इति निवेदयेत् । तत्र देव्याभावे यवान्दद्यात् । एवं मातामहादीनामपि दद्यात् । ततो दैवादि क्रमेण ब्राह्मणाग्रस्थितं
 कुशादिकं समस्तमेवापनीर दैवे प्रेषानीमारभ्य प्रागग्रान्तुरा रेखया दक्षिणावर्तेन पित्रे नैर्षतीमारभ्य दक्षिणाग्रान्तुरा
 रेखया वामावर्तेन चतुष्कोणं मण्डलं कृत्वा भोजन पात्रानि दैवादि क्रमेण तत्रैव स्थापयेत् । ततः सप्ततमन्मादाय नमो-
 ह्नो करिष्ये इति ब्राह्मणं पृच्छेत् । ॐ कुरुष्वेति प्रतिवचनं । ॐ अग्नये कव्यवाहनार स्वाहा । इति ब्राह्मणेन पठिते
 नमो नमः इत्युज्ज्वा जले जुहुरात् । ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युज्ज्वा जले जुह-
 यात् । ततो हतशेषं देव पात्रे वारद्वयं पितृ पात्रे वारद्वयं मातामहपात्रे वारद्वयं

ये॥ ततो देवपात्रमनुत्ता हस्ताभ्यां धृत्वा । ॐ पृथिवी ॐ पात्रं दैवपात्रं ॐ पृथिवी ते पात्रमित्यादि
 स्वाहा । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । पितॄन्तु उत्तानहस्ताभ्यां धृत्वा ॐ पृथिवी ते पात्रमित्यादि
 ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । एवं मातामह पक्षेऽपि । ततो दैवादि क्रमेणानादिकं पात्रान्तरित हस्ताभ्यां
 पत्नी स्वयं वा परिवेषयेत् । उपकरणस्तु पात्रान्तरे कृत्वा भूमौ स्थापयेत् । पात्रान्तरामन्त्रे भोजन पात्रे दद्यात् । न तु
 पात्रान्तरे कृत्वा पात्रोपरि स्थापयेत् । सीसकारमपाषाणांकाङ्गुलन्यान भयं यथा पात्राणि वर्जयेत् । भङ्गमपि तान्त्रपात्रं ग्राह्यं ।
 कुशागुलावु वार्ताकी पालकीराजिका द्विःशिनादि परिवर्जयेत् । तत ॐ इदं विदुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं समुत्-
 मस्त पांशुले । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युक्त्वा इदं हविरित्याचार्य्य अन्नादावनखमङ्गुलं क्षिपेत् । ततो दैवे
 भुक्तीं यवान् विकीर्य पितृपक्षे । ॐ अपहता सुरारकांसि वेदिषद् । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युक्त्वा तिलान्
 विकीर्य अन्ने मधु दत्त्वा तदभावे गुडं दत्त्वा सप्रणव व्याघ्रतिकां गारत्रीं । ॐ मधुवातेत्यादि ॐ मधु मधु मध्विति च
 ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । ततो दैवे उत्तरामुखा इन्नं प्रोक्त्य वामहस्तेनान्नपात्रं धृत्वा नमः पुरुरवो
 माद्रवसो विश्वे देवा एतद्धो इन्नं सोपकरणं नम इत्युत्सृजेत् । ततो दक्षिणा मुखो दक्षिणोत्तरीयः पातित वामजानु-
 र्वामहस्तेनान्न पात्रं धृत्वा नमो इन्नं गौत्र पितरमुक दत्त दाम अमुक गौत्र पितामहामुक दत्त दाम अमुक गौत्र प्रपिता-
 महानुक दत्त दाम एतद्धो इन्नं सोपकरणं नम इत्युत्सृजेत् । एवं मातामह पक्षेऽपि । ततः प्रत्येकं जलगण्डुषं दद्यात् ।

ततः सप्रणव व्याहृतिकां गायत्रीं त्रिः सकृद्वा । ॐ मधुवातेत्यादि ॐ मधु मधु मध्विति च । ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधि-
हीनं यद्वेत् । तत् सर्वमच्छिद्रमस्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । ततः श्रव्यं ब्राह्मणेन पठिते नमो
नम इति जपेत् । तद्वथा सप्रणव व्याहृतिकां गायत्रीं ॐ मधुवाता इत्यादित्याच्छं ॐ मधु मधु मध्विति च । ॐ यज्ञेश्वरो
हव्य समस्त कव्य भोक्ताव्यात्मा हरिरीश्वरोऽत्र तत् सन्निधानादपयान्तु सद्यो रक्षांश्चशेषान्यासुराश्च सर्वे । ॐ योगीश्वरं
याज्ञवल्क्यं संपूज्य मुनयोऽब्रुवन् । वर्णाश्रमेतराणाम्नां क्रहि धर्मानशेषतः । मयत्रि विष्णु हारीत याज्ञवल्क्याशनोऽङ्गिराः ।
यगापस्तमसवर्ताः कात्यायनबृहस्पती । पराशर व्यास शङ्ख लिखिता दक्षगोतमो । शातातपो वशिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयो-
जकाः । इति याज्ञवल्क्यान्तु श्लोकत्रयं ॐ तद्विक्रमः परमं पदमित्यादि । ॐ त्र्येयोधनो मनुजयो महाक्रमः स्कन्धः कर्ण
शकुनिसुष्ठु शाखा दुःशासमः पुष्पकले सयुद्धे मूलं राजा धृतराष्ट्रोऽमनीषी । ॐ युधिष्ठिरो धर्मयो महाक्रमः स्कन्धोऽर्जुनो
भूमसेनोऽस्य शाखा माद्रीभूतो पुष्पकले सयुद्धे मूलं कृष्ण ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च । ॐ सप्तव्याधा दशानेषु युगाः कालञ्जरे-
गिरौ । चक्रवाकाः सरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे । तेऽपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः । प्रहिता दूरमध्वानां
युयं तेभ्योऽवसीदत इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । ततो दक्षिणाग्रान् सतिलान् दर्भासनास्तौष्यं भूमिं
प्रोक्त्य सर्वप्रकारं मरुद्भृत्यं सतिलमेकैकृत्यं वारिणाप्लुत्यं ॐ अग्निदक्षाश्च ये जीवा ये पत्यदक्षाः कुले मम । भूमौ दत्तेन
तृप्यन्तु तृप्ता वान्तु परां गतिं । ॐ येषां न माता न पिता न बन्धुर्नैवान्न सिद्धिर्नस्तथान्नमस्ति । तत्पुत्रेऽन्नं भूवि दत्तमेतत्

प्रयास्तु लोकाय सुखाय तद्वत् । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य कुशोपरि विकीरेत् । ततो हस्तौ प्रक्षाल्या-
 चम्य दक्षिण श्रवणं स्पृष्ट्वा वा हरिं स्वहा पित्रादि ब्राह्मणेभ्यः प्रत्येकं जलगण्डुषं दत्त्वा पूर्ववदगायत्रीं ॐ मधुवातेत्या-
 दिकं ॐ मधु मधु मध्विति च ब्राह्मणेन पठितो नमो नम इत्युच्चार्य नमः शेषमन्नं क देयं इति पृच्छेत् । ॐ ईक्षेत्तो-
 दीयतामिति प्रतिवचनं । नमः पिण्डानमहं करिष्ये इति प्रश्नं कुर्यात् । ॐ कुरुषेति तेनोक्ते ब्राह्मणसंमुखे
 ॐ निहन्मि सर्वं यदमेध्यावद्वेदताश्च सर्वैश्शूरदानवा मया । रक्षांसि यक्षाः सपिशाच संघा हता मया यत्तुधानाश्च सर्वे ।
 इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य नैर्ऋतीमारभ्य दक्षिणाग्रान्तुरा रेखया वामावर्तेन चतुष्कोण मण्डलं कृत्वा तं
 पूर्वदिशि तथाविधमपर मण्डलं कृत्वा तत्र प्रादेशमात्र साग्रकुशपत्रद्वयं वामहस्तादक्षिण हस्तैर्न गृहीत्वा वामहस्तारक्ष दक्षिण
 पाणिना दक्षिणाग्रां रेखां ॐ अपहता इत्यादि । ॐ निहन्मीत्यादि च ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य मध्याह्ने
 कुर्यात् । तदूर्ध्वद्वयमुत्तराग्रं दिशि क्षिपेत् । रेखोपरि ममूलान् साग्रान् कुशानांस्तुरीय । ॐ देवताभ्य इति ब्राह्मणेन पठिते
 नमो नम इत्युच्चार्य ॐ अपहता इत्यादि ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति तिलान् विकीर्य वामहस्तैर्न सतिलजलं
 गृहीत्वा वामहस्तादक्षिण हस्तैर्न संगृह्य नमो इमुक गोत्र पितरमुक दत्तदाम् अनेनिकु नम इत्युच्चार्य अनेनजनमांस्तुरीय
 कुशमूले दद्यात् । एवं पितामहादि पञ्चभ्यः प्रत्येकं जलस्पर्श पूर्वकं मध्याग्र देशक्रमेण दद्यात् । ततो हस्तौ करण-
 शेषं ब्राह्मणेश्वरं व्याघ्रनादिकञ्च तिलमध्याजयुक्तमेकस्मिन् पात्रे कृत्वा षट् पिण्डान्निर्वाय मध्विधारितान् कृत्वा वामहस्त

॥ पाश्चात्त्यादिप्रयोगः ॥

गृहीतपात्रादक्षिण हस्तैर्नैकं गृहीत्वा नमोऽम्बुक गोत्र पितरमुक दत्त दाम एतन्ते पिण्डं नमः । इति वामहस्ताधारक
दक्षिण हस्तं दद्यात् । ततः प्रत्येकं जलस्पर्शपूर्वकं पितामहादि पञ्च पिण्डानवनेजेन स्थाने दद्यात् । हस्तलेपकं पितृ-
पञ्चाङ्गीर्ण कुण्डले लेपभुङ्क्ते पितरः प्रीयन्तामिति निघण्टु हस्तं प्रक्षाल्याचम्य हरिं स्वत्वा ॐ अत्र पितरो वादायर्धमिति
ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य वामावर्तेनोदङ्मुखो भुत्वा आगमनाच्छ्रामं धत्वा तेनैव पथा परावर्तमानः सर्वान्
पितॄन् भास्वर मूर्तिकांस्तुक्तान् ध्यायन् ॐ अमीमदन्तु पितरो यथा भाग्यारवायिषत इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य
स्थानं त्यजेत् । आचारात् पिण्डान्तिके पिण्डशेषं विकीरन्ति । ततः पूर्वावनेजनावशिष्ट जलेन नमोऽम्बुक गोत्र पितर-
मुक दत्त दाम प्रत्यवनेनिकु नम इत्यनेन प्रत्यवनेजयेत् । ततो नीवीं विश्रंस्याचम्य कृताङ्गलिः । ॐ नमो वः पितरः
शुभ्राय ॐ नमो वः पितरस्तुपसे ॐ नमो वः पितरो यज्जीवन्तुस्मै ॐ नमो वः पितरो रसाय ॐ नमो वः पितरो घोराय
मन्यवे ॐ स्वर्धायै वः पितरो नमः । इति काशशाधिनां । गोडानां ॐ वसन्तायेत्यादि ऋतु नमस्काररूपे ब्राह्मणेन पठिते
नमो नम इत्युच्चार्य ॐ नमो वः पितरो रसाय ॐ नमो वः पितरः शुभ्राय ॐ नमो वः पितरो जीवाय ॐ नमो वः
पितरः स्वर्धायै ॐ नमो वः पितरो घोराय ॐ नमो वः पितरो मन्यवे इति माघ्यान्दिन शाधिनां । वसन्तादि षड्भूत रूपतया
पितृनमस्कारे ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य ॐ नमो वः पितर इति कव्यवाहनादिरूपतया ब्राह्मणेन मन्त्र
पठिते नमो नम इत्युच्चार्य ॐ गृहान्तः पितरो दत्त इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नमः इत्युक्त्वा पितॄन् वरं प्रार्थ्य

॥ १ ॥ मन्त्रसंस्कृतपद्धतिः ॥ १ ॥

ॐ सदा वः पितरे देशा इति ब्राह्मणेन पठिते पारिभाषिक तयाज्ञीकृत्य कृताञ्जलिर्नमो नम इति जपेत् । ततो नव-
मनवया शुरुवस्तु दशाभवं सूत्रं वामहस्तादक्षिण हस्तं गृहीत्वा ॐ एतद्वः पितरो वाम इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम
इत्युच्चार्य नमोऽभ्युक्त गोत्र पितरभ्युक्त दत्त दाम एतद्वे वामो नम इति वामहस्तान्वारक दक्षिण हस्तं पितृपिण्डे दद्यात् ।
ततः प्रत्येकं जलस्पर्श पूर्वकं पञ्चसु पिण्डेषु एवमेव सूत्रं तन्तुं दद्यात् । ततस्तुष्टानेव पितृनुदिश्या सिक्केत् । ततः
पिण्डेषु तुष्ठीं गन्धादिना पूजयेत् । ततः ॐ सूत्रप्रोक्तमस्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन ब्राह्मणाग्रभूमि
मासिक्केत् । ततो देवपूर्वकं प्रत्येकं ॐ निवा आपः सस्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन ब्राह्मणे जलं
दद्यात् ॐ मन्त्रिति प्रतिवचनम् । सोमनस्तुमन्त्रिति पुष्पं दद्यात् ॐ अस्त्रिति प्रतिवचनम् ॐ अक्षतकारिक्तकास्तु इत्यक्-
तान् दद्यात् अस्त्रिति प्रतिवचनम् । ततस्तिलाज्य मधुसंयुक्तं जलं गृहीत्वा नमोऽभ्युक्त गोत्रस्य पितरभ्युक्त दत्त दामस्य दत्त-
मिदमन्न पानादिकं यक्षयामस्तु इति दद्यात् ॐ अस्त्रिति प्रतिवचनम् । एवं पितामहादीनां पक्षानां । ॐ अघोराः पितरः
सस्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् ॐ मन्त्रिति प्रतिवचनम् । ॐ गोत्रं नो वर्द्धतामिति ब्राह्मणेन पठिते
नमो नम इति जपेत् । ॐ वर्द्धतामिति प्रतिवचनम् । ततः कृताञ्जलिः सूमनस्तुम्ना भुत्वा दक्षिणां दिशं पश्यान् पितृन्
वरं याचेत् । ॐ दातारो नो इतिर्द्धन्तां वेदः सन्ततिरेवच । अद्वा च नो मा व्यगमद्वह देयक नो इति । अन्नक नो वह
भवेदतिथींश्च लभेमहि । याचितारश्च नः सस्तु मा च याचिन्म कर्षन । अन्नं प्रवर्द्धतां नित्यं दाता शतं जीवतु । येभ्यः

संकल्पिता द्विजाश्वेषा मकरा तृप्तिरस्त एताः सत्या आशिवः सस्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् ॐ
 सन्नुति प्रतिवचनं । ततः सपवित्र दर्भान् पिण्डानामुपर्यास्तुर्या नमः स्वधां वाचयिष्ये इति प्रार्थनं ॐ वाच्यतामित्यनुज्ञातः
 ॐ पितृभ्यः स्वधोच्यतां ॐ पितामहेभ्यः स्वधोच्यतां ॐ प्रपितामहेभ्यः स्वधोच्यतां ॐ मातामहेभ्यः स्वधोच्यतां ॐ प्रमा-
 तामहेभ्यः स्वधोच्यतां ॐ रुद्रप्रमातामहेभ्यः स्वधोच्यतां ॐ अस्तु स्वधेति ब्राह्मणैरुक्ते प्रत्येकं नमो नम इति जलं
 दद्यात् । ततः सपवित्र कुशसहित पिण्डोपरि वारिधारया ॐ उर्ज्जं बहन्तीरमृतं स्रुतं परः कीलालं परिस्रुतं स्वधासु तर्प-
 यत मे पितृन् इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य सिद्धेत् । ततः स्वस्थानस्थितानेव पिण्डान्नीडुर्याश्राय उखा-
 पयेत् । ततो न्युज्जपात्रमुत्तानी कृत्य नमोऽद्येत्यादि अमुक गोत्रस्य पितुरमुक दत्त दासस्य अमुक गोत्रस्य पितामहस्यामुक
 दत्त दासस्य अमुक गोत्रस्य प्रपितामहस्यामुक दत्त दासस्य कृतैतत् पार्वणश्राद्ध प्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं रजतं तन्मूल्यां वा
 विष्णुदैवतं यथानाम गोत्राय ब्राह्मणाराहं ददानीति दक्षिणां दद्यात् । एवं मातामह पक्केऽपि । तत उक्तरा मुखो
 वामोत्तरीयः पातित दक्षिण जानुः । नमोऽद्येत्यादि पुरुरवो माद्रवसोर्विश्वेषां देवानां कृतैतत् पार्वणश्राद्ध प्रति-
 ष्ठार्थं दक्षिणामिदं काकनं तन्मूल्यां वा विष्णुदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाराहं ददानीति दक्षिणां दद्यात् । ततः
 ॐ विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन दैवे वाचयेत् । ॐ प्रीयन्तामिति प्रतिवचनं । ॐ
 देवताभ्य इति ब्राह्मणेन त्रिः पठिते नमो नम इति जपेत् । तत ॐ वाजेऽवाजे वत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता

॥ १ ॥ नमोऽस्यै कर्मपद्धतिः ॥ १ ॥

शतश्रुतं अथ मधु पिवत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन कुशाग्रैः ब्राह्मण
स्थानु पितॄन् विमृज्य पश्चाद्ब्राह्मणस्थानु देवानु विमर्ज्जयेत् । ॐ आ मा वाजस्र प्रसवो जगम्या देमे द्यावा पृथिवी विश्व-
रूपे आ मा गन्तुं पितरा मातरा युवमा मा सोमोऽह्युतत्राय गम्यादिति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य प्रदक्षिण
वारिधारया ब्राह्मणानु वेक्तयन् प्रणमेत् । ततः पिण्डानु गो रज विप्रेभ्यो दद्यात् जले वा क्षिपेत् । श्राद्धीय द्रव्यां
ब्राह्मणाय दद्यात् जले वा क्षिपेत् । ततो दक्षिण पाणिना दीपमाच्छाद्य हस्तं प्रक्षाल्याचम्य एतत् कर्माच्छिद्रमस्तु ॐ अश्विति
प्रतिवचनं । नमोऽह्येत्यादि एतत् श्राद्ध वैश्वेण्य प्रशमन कामो विष्णु स्मरणमहं करिष्ये । इति संकल्प्य ॐ तद्विष्णोरित्यादि
ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य । ततो वैश्वदेव बलिकर्मणी कुर्यात् ॥ * ॥ * ॥ * ॥

अथाशौचान्त द्वितीय दिन श्राद्ध प्रयोगः ॥ * ॥ ततः पूर्वदिने कृतस्फोरौद्वर्तनादिः परदिने सूर्योदयानन्तरं
 मणिरक्त स्नानं कृत्वा उर्ध्वस्पर्श रूपं विराचनं कृत्वा दक्षिण हस्तेन लण्डं स्पृष्ट्वा वैध स्नानं कुर्यात् । ततः सूर्यार्या-
 दिकं दत्त्वा दक्षिणाभिमुखीभूय कृतपादशौचो दर्भहस्तः प्राङ्मुखो विराचय गोमयोपलिप्रायां भूमौ मध्याह्ने तत्रा-
 सामर्थ्ये श्राद्धपर्युदन्तेतर काले वा दर्भामने चोपविश्य तिलतैलेन दीपं प्रज्वाल्य नमो वास्तुपुरुषाय नमः इति वास्तु ।
 संपूज्य ॐ तद्विष्णो रिति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य यज्ञेश्वरं संपूज्य श्राद्धीयाग्रभागं दत्त्वा परभूमौ चे-
 तं स्वामिने मूल्यां अथवा पितृरीत्या इदमन्नमेतद्भुश्यामि पितृभ्यां नमः इत्याग्रभागं दद्यात् दक्षिणामुखं दक्षिणोत्तरीय
 पातितवामजानुस्तिलप्रोक्षित दक्षिणाग्रेक दर्भामने दर्भवट्टं संस्थाप्य नमो इमुक गोत्र प्रेतामुक दत्त दाम एतन्ते आमनं
 नम इत्यामनं दत्त्वा अत्रामने देवराजाभ्यनुज्जातो विश्राम्यतां द्विजवर्ष्यानुग्रहाय च । प्रसादयेत्त्रामनं गुरुपूतं ज्ञानाग्निपूतेन
 करेण विप्र इति पठेत् । छत्रोपानहो दद्यात् । नमो इमुक गोत्र प्रेतामुक दत्त दाम एतन्ते छत्रं नम इति छत्रं ॥
 नमो इमुक गोत्रः प्रेतामुक दत्त दाम एतन्ते उपानहयुगलं दद्यात् । तदशक्तौ तं प्रतिनिधित्वेन कार्त्तपादुकाद्वयं दद्यात् ।
 ततो इनुज्जा वाक्यं । नमो इद्यामुके मामामुक पक्के इमुक तिथौ अमुक गोत्रस्य प्रेतस्यामुक दत्त दामस्य अशौचान्ताद्वितीये
 इति अमुक गोत्रस्य प्रेतस्यामुक दत्त दामस्य आर्दयैकोद्विक्तश्राद्धं दर्भमय ब्राह्मणेभ्यं करिष्ये । ॐ कुरुष्वेति प्रतिवचनं
 ततः सप्रणव व्याहृतिकां गायत्रीं जप्या ॐ देवताभ्य इत्यादि ब्राह्मणेन त्रिः पठिते नमो नम इति जपेत् । ततः

पुण्डरीकाक्षं मृत्वा यज्जलेन श्राद्धीयं द्रव्यं प्रोक्षणं कर्तव्यं रक्षार्थमुदकं पूर्णपात्रमेकं देशे स्थापयेत् । ततो ब्राह्मणे
 जलगुणं दत्त्वा नमोऽभ्युक्तं गोत्रं प्रेतान्मुक्तं दत्तं दाम एतन्ने दर्भाननं नम इत्यनेन ब्राह्मणं वामपार्श्वे मोटकं दद्यात् ।
 ॐ अपहतेत्यादि ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति तिलान् विकीर्य जलं स्पृष्ट्वा ब्राह्मणाग्रभूमौ कुशपत्रमेकं स्थापयित्वा
 तदुपरि पात्रं संस्थाप्य ॐ पवित्रासि वैश्वी इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनखच्छिनं ॐ विष्णोर्मनसा पूत-
 मसाति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन प्रोक्षितमेकदलं पवित्रं तत्रपात्रे निधाय ॐ शन्नोदेवीरभिष्टये आपो
 भवन्तु पीतये शंशोरभि अवन्तु न इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्यनेन जलं तत्र पात्रे दद्यात् ॐ तिलोसि सोम
 देवतेया गोमवो देव निर्गितः । प्रतुमद्विः पुत्रः स्वधरा प्रेतान् लोकान् प्रीणाहि नः स्वाहा ब्राह्मणेन पठिते नमो नम
 इत्यनेन तिलाः देयाः । तदुस्तुकीं गन्धपुष्पे दत्त्वा कुशान्तरणाच्छाद्य अच्छिद्रमिदमर्थं पात्रमस्तु इत्युक्त्वा ब्राह्मणेन पवित्रं
 जलान्तराक्षं दत्त्वा पुष्पान्तरेण शिरः प्रभृति मर्क गात्रेभ्यो नम इति पूजयेत् । ततस्तत्र पात्रं वामहस्ततले विनम्य
 दक्षिणं हस्तनाच्छाद्य ॐ या दिव्या आपः परमा संवत्सुर्या अन्तरीक्षा उत पार्थिवीर्षा हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः
 शंशोनाः सुहवा भवन्तु इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य नमोऽभ्युक्तं गोत्रं प्रेतान्मुक्तं दत्तं दाम एव ते हर्षो
 नम इत्यनेनार्घ्यं ब्राह्मणे निष्किपेत् । तत ॐ इह लोकं परित्यज्य गतोसि परमां गतिमिति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम
 इत्युच्चार्यावाहयेत् । नमोऽभ्युक्तं गोत्रं प्रेतान्मुक्तं दत्तं दाम एतानि ते गन्ध पुष्प धूप दीपाच्छादनानि नम इत्युत्सृज्य

ॐ सर्कः सुगन्ध एवारः शीतलः सुमनोहरः । मया निवेदितो भक्त्या गन्धोहरः प्रतिगृहतां । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो
 नम इत्युच्चार्य एष ते गन्ध इति निवेदयेत् । ॐ श्रिया देव्या समायुक्तं देवैरपि शिरोधृतं । मया निवेदितं भक्त्या
 पुष्पमेतत् प्रगृहतां । इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य एतन्ते पुष्पमिति निवेदयेत् । ॐ वनस्पति रसो
 दिव्यः शीतलः सुमनोहरः । मया निवेदितो भक्त्या धूपोहरः प्रतिगृहतां इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य
 एष ते धूप इत्युपनयेत् । ॐ सुप्रकाशो महादीपः सर्कतस्तिमिरापहः । सवाहृत्यान्तरं ज्योतिर्दीपोहरः प्रतिगृहताम् ।
 इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य एष ते दीप इति निवेदयेत् । एतत् आच्छादनमिति वस्त्रं निवेदयेत् ।
 ततो ब्राह्मणाग्रं भूमौ कुशादिकमपनीय भस्मना वारिणा वापि कारयेन्मगुलं ततः । नैर्वातीमारुह्य दक्षिणाग्रांतुर्या रेख्या
 वामावर्तेन चतुष्कोणं मगुलं कृत्वा भोजनपात्रं निदध्यात् । तत्र सर्कमन्नादिकं परिवेष्य ॐ ईदं विकुर्बिचक्रमे त्रेधा
 निदधे पदं समुत्तमं पांशुले इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य अन्नादावनखमञ्जुर्ह्यं क्षिपेत् । ॐ अपहतेत्यादि
 ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य तिलान् विकीर्य अन्ने मधु दत्त्वा तदभावे गुडं दत्त्वा मप्रणव व्याघ्रतिकां गायत्रीं
 ॐ मधुवातेत्यादि ॐ मधु मधु मध्विति च ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । ततो वामहस्तेनान्नपात्रं धृत्वा ब्राह्मणे
 जलगण्डूषं दत्त्वा नमोऽर्चुक गोत्रं प्रेतानुक दत्तदाम एतन्ते ह्नं सोपकरणं सामिषं नम इत्युत्सृज्य ब्राह्मणे जलं दद्यात् ।
 ततः मप्रणव व्याघ्रतिकां गायत्रीं त्रिः सर्कवा मधुवातेत्यादि ॐ मधु मधु मध्विति ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं

यदुवेत् । तत् सर्वसंक्रमणपद्धतिं ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । ततः श्रवां ब्राह्मणः पठेत् ।
 तद्वथा सप्रणव व्याहृतिकां गायत्रीं ॐ मधुवातेत्यादि त्वाचं ॐ मधु मधु मध्विति ॐ यज्ञेश्वर इत्यादि ॐ योगीश्वरमित्यादि
 याज्ञवल्क्यान्त श्लोकत्रयं ॐ तद्विष्णोरित्यादि ॐ दुर्योधनो मनुजमर इत्यादि ॐ सप्रव्याधा इत्यादि च ब्राह्मणेन पठिते
 नमो नम इति जपेत् । ततो दक्षिणाग्रान् सतिल दर्भानास्तौर्य भूमिं प्रोक्ष्य सर्व प्रकारमनुद्धृत्य सतिलमेकी कृत्य
 वारिणापुत्र्य ॐ अग्निदक्षाश्चेत्यादि ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य तदुक्त फलमुद्दिश्य दर्भोपरि दद्यात् । ततो
 हस्तौ प्रक्षाल्याचम्य दक्षिण श्रवणं स्पृष्ट्वा वा हरिं श्वत्वा ब्राह्मणाय जलगण्डूषं दद्यात् । ततः पूर्ववदगायत्रीं ॐ मधुवाते-
 त्यादि त्वाचं ॐ मधु मधु मध्विति च ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति जपेत् । नमः शेषमनुं क देवमिति पृच्छेत् । ॐ इकार
 दीयतामिति प्रतिवचनं । नमः पिण्डानमहं करिष्ये इति प्रश्नं कुर्यात् ॐ कुरुष्वेति प्रतिवचनं । ब्राह्मण संमुखे ॐ निहन्नि सर्वं
 यदमेध्यवदुवेदताश्च सर्वे ह्युरदानवा मया । रक्षांसि यकाः सपिशाचसंघा हता मया । यातुधानाश्च सर्वे । इति ब्राह्मणेन पठिते
 नमो नम इत्युच्चार्य नैर्ऋतीमारभ्य दक्षिणाग्रान्तरा रेख्या वामावर्तेन चतुष्कोण मण्डलं कृत्वा प्रादेश मात्रं साग्रकुशपत्रद्वयं
 वामहस्तादक्षिण हस्तं गृहीत्वा वामहस्तारक्ष दक्षिण पाणिना दक्षिणाग्रां रेखां मध्यस्थाने ॐ अपहतेत्यादि ॐ निहन्नीत्यादि
 च ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य कुर्यात् । तदूर्ध्वयमुत्तरस्यां दिशि क्षिपेत् । रेखोपरि समूलान् साग्रान् कुशा-
 नास्तौर्य ॐ देवताभ्य इत्यादि ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य वामहस्तं धत्वा दक्षिण हस्तं सतिल जलं गृहीत्वा

नमोऽह्मूक गोत्र प्रेतामुक दत्त दाम अबनेनिकु नम इत्यनेन कुशोर दद्यात् । ततः श्राद्धशेषेण पिण्डं निर्णाय मध्वभि
 धारितं कृत्वा वामहस्तगृहीत पात्रादक्षिण हस्तेन संगृह्य नमोऽह्मूक गोत्र प्रेतामुक दत्तदाम एतन्ते पिण्डं नम इति
 वामहस्तान्तरिक्ष दक्षिण पाणिना कुशोपरि दद्यात् । ततोऽह्मन्नकं करं प्रोक्ष्य आचम्य हरिं ॐ अत्र प्रेत मादयस्व
 यथा भागमारवायस्व इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य वामावर्तेनोदधुखो भुत्वा आगमनाच्छ्वासं धृत्वा तेनैव
 पथा परावर्तमानः ॐ अमोमदं प्रेतो यथा भागमारवायिष्ठ इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इति दक्षिणानुखो जपेत् ।
 ततः पूर्ववदेवावनेजनाविष्ट जलेन नमोऽह्मूक गोत्र प्रेतामुक दत्त दाम प्रत्यवनेनिकु नम इति प्रत्यवनेजयेत् । ततो
 नीवीं विश्रंस्याचम्य कृताञ्जलिः । ॐ नमस्ते प्रेत शुभ्राय ॐ नमस्ते प्रेत तपसे ॐ नमस्ते प्रेत यज्जीवन्तुमै ॐ नमस्ते
 प्रेत रसाय ॐ नमस्ते प्रेत घोरार मन्यवे ॐ स्वधायै ते प्रेत नम इति काणुशाधिनां गौडानां वसन्तादि ऋतुनमस्कार
 रूपे ब्राह्मणेन पठिते नम इत्युच्चार्य नवमनवया शुक्लवस्त्र दशाभवत् सूत्रं वामहस्तादक्षिण हस्तेन गृहीत्वा ॐ एतद्दः
 प्रेतावान इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य नमोऽह्मूक गोत्र प्रेतामुक दत्त दाम एतन्ते वामो नम इति वाम-
 हस्तान्तरिक्ष दक्षिण हस्तेन पिण्डोपरि दद्यात् । ततः प्रेतमुद्दिश्य पिण्डे गन्नादिना पूजयेत् । ततः ॐ शिवा आपः सक्तु
 इति ब्राह्मणेन पठिते नमो नम इत्युच्चार्य ब्राह्मणे जलं दद्यात् ॐ सन्निधि प्रतिवचनम् । ॐ सोमनश्चमस्तु इति ब्राह्मणेन
 पठिते नमो नम इत्युच्चार्य पुष्पं दद्यात् । ॐ अस्मिन् प्रतिवचनम् । ॐ अकतकारिष्ठकास्तु इति ब्राह्मणेन पठिते

